

Σπύρος Α. Μοσχονάς

Κοινή γλώσσα και διάλεκτος Το ζήτημα της «γλωσσικής διμορφίας» στην Κύπρο*

Δύο ζητήματα, ένα γενικότερο και ένα ειδικότερο, θα μας απασχολήσουν σ' αυτή την εργασία.

Το γενικότερο είναι: *μπορούμε να μιλάμε για διμορφία (diglossia) στην περίπτωση συνύπαρξης κοινής με διάλεκτο; Κι αν ναι, πώς διαμορφώνεται η σχέση μεταξύ κοινής και διαλέκτου σε περιστάσεις γλωσσικής διμορφίας; Πώς γίνεται αντιληπτή από τους ομιλητές η διμορφική διαίρεση του διαλεκτικού συνεχούς;*

Θα προσπαθήσουμε να φωτίσουμε το γενικότερο αυτό ζήτημα εξετάζοντας ένα ειδικότερο: *τη σχέση νεοελληνικής κοινής και κυπριακής διαλέκτου στην Κύπρο σήμερα*. Είναι αυτή μια σχέση γλωσσικής διμορφίας; Μπορούμε, με άλλα λόγια, να μιλάμε για την κυπριακή διάλεκτο σαν ένα είδος δημοτικής και την κοινή γλώσσα – τη δημοτική – σαν ένα είδος καθαρεύουσας; Υπάρχει "γλωσσικό ζήτημα" στην Κύπρο σήμερα;

---

* Η εργασία αυτή αποτελεί επεξεργασία διάλεξης που δόθηκε την 21^η Μαΐου 1997 στην αίθουσα διαλέξεων της Πύλης Αμμοχώστου στο πλαίσιο των μαθημάτων του Λαϊκού Πανεπιστημίου του Δήμου Λευκωσίας. Ευχαριστώ θερμά την Επιτροπή του Λαϊκού Πανεπιστημίου, και ιδιαίτερα τον συνάδελφο Παντελή Βουτουρή και τη Λειτουργό Πολιτιστικών και Δημοσίων Σχέσεων κ. Κάτια Ταουσιάνη, που ενέταξαν τη διάλεξη αυτή στο πρόγραμμα μαθημάτων του Λαϊκού Πανεπιστημίου. Ευχαριστώ επίσης τον εκλεκτό γλωσσολόγο Μενέλαο Χριστοδούλου για τις πολύτιμες παρατηρήσεις του, εν όψει μάλιστα αναγκαστικού πολυτονισμού. Οι κάτωθι φοιτήτριες και φοιτητές μου στο Πανεπιστήμιο Κύπρου συγκέντρωσαν κατά τα ακαδημαϊκά έτη 1995-1997 πολύτιμο υλικό για τη διμορφία στην Κύπρο, από το οποίο αντλώ ελεύθερα: για τα πεδία χρήσης κοινής και κυπριακής: Ελένη Χριστοφόρου, Γεώργιος Γεωργίου, Κυριακούλα Κυριάκου, Λουίζα Ακάμα, Μαρία Χαμάλη, Στέλλα Σπανού· για τη χρήση της κυπριακής διαλέκτου στη διαφήμιση: Κάκια Παπακυριακού, Μάρθα Κανάρη, Νίτσα Αρυσώνη· για το ιδίωμα των νέων στην Κύπρο: Στέλλα Κουάλη, Αντωνία Μάρκου, Δέσποινα Χατζησεφάνου, Ελπίδα Κανάρη, Παναγιώτα Κουρέα, Αντριάνα Παυλικά, Μαρία Οδυσσέως, Μαρία Ιατροπούλου, Μάρθα Χριστοφή, Ελένη Αγαπίου· για τη χρήση της κυπριακής διαλέκτου στην εκπαίδευση: Μαρία Μουαΐμη, Ιωάννα Κουμή, Μαρία Στακαλλή, Δήμητρα Ανδρέου· για τη χρήση της κυπριακής διαλέκτου στον Τύπο: Όλγα Πέτρου, Σταυρούλα Φιλίππου, Κούλα Βαλανίδου, Γεωργούλα Σπανού. Τα παραδείγματα από τη «γλώσσα των νέων» έλεγξε η Στέλλα Στυλιανού, φοιτήτρια στο Τμήμα Ε.Μ.Μ.Ε. του Πανεπιστημίου Αθηνών.

Η επιχειρηματολογία μας θ' ακολουθήσει αυτή τη σειρά: θα εξηγήσουμε πρώτα τις έννοιες "αυτονομία" (μιας γλώσσας) – "ετερονομία" (μιας διαλέκτου)· στη συνέχεια θα αποδείξουμε ότι η σχέση κοινής και διαλέκτου είναι πράγματι σχέση γλωσσικής διμορφίας· και, τέλος, θα δείξουμε γιατί και από ποιους καλλιεργείται η αντίληψη ότι υπάρχει τάση αυτονόμησης της διαλέκτου, αντίληψη που ενισχύει τη συλλογική αίσθηση ότι υφίσταται ρήξη μεταξύ διαλέκτου και κοινής.

Παραδόξως, τη ρήξη αυτή — στην Κύπρο, σήμερα — φαίνεται να την επιδιώκουν μάλλον όσοι εμφανίζονται ως προασπιστές της κοινής νέας ελληνικής, περίπου αυτοί που θα συμφωνούσαν με την άποψη πως "τα κυπριακά εμποδίζουν τους Κύπριους να μάθουν σωστά ελληνικά" και θα επέμεναν, με περισσή υπερβολή, πως τα κυπριακά δεν είναι παρά μια "παρεφθαρμένη" διάλεκτος της ελληνικής, ένα [899] ιστορικό κατάλοιπο που "δυσχεραίνει" τη (γλωσσική) ενοποίηση Ελλάδας-Κύπρου. Προς το παρόν, «γλωσσικό ζήτημα» στην Κύπρο τίθεται από αυτούς που αρνούνται την ύπαρξή του.

1. Αυτονομία-ετερονομία

Σύμφωνα με μια νεότερη αντίληψη της διαλεκτολογίας, μια διάλεκτος αναγνωρίζεται ως διάλεκτος της μιας ή της άλλης γλώσσας ή ως αυτόνομη "ανεξάρτητη" γλώσσα, εάν οι ομιλητές της, απλά, έτσι την αναγνωρίζουν.

Αναφέρομαι στο περίφημο ζήτημα της "ετερονομίας" μιας διαλέκτου.

"Ετερονομία" σημαίνει τη συλλογική αίσθηση ότι, λ.χ., η κυπριακή είναι διάλεκτος της ελληνικής γλώσσας. "Συλλογική αίσθηση της ετερονομίας" σημαίνει πάλι, απλά, ότι οι ομιλητές της διαλέκτου θεωρούν ότι μιλάνε ελληνικά όταν μιλάνε τη διάλεκτο.

Στη σύγχρονη διαλεκτολογία αναφέρονται αρκετά οριακά παραδείγματα που σκοπό τους έχουν να δείξουν ότι η συλλογική αυτή αίσθηση της ετερονομίας — της *ε ζ ά ρ τ η σ η ς* — προκύπτει από πολιτικούς και πολιτισμικούς μάλλον παρά γλωσσικούς παράγοντες και μπορεί να καλλιεργηθεί προς τη μια ή την άλλη κατεύθυνση στο πλαίσιο μιας ιδεολογίας ή μιας γλωσσικής πολιτικής· μπορεί, συνεπώς, να μεταβάλλεται ανεξάρτητα από τις όποιες αλλαγές στην ίδια τη διάλεκτο.¹ Όπως αναφέρεται, οι κάτοικοι της σημερινής νότιας Σουηδίας θεωρούσαν ότι μιλούσαν Δανέζικα πριν από την κατάκτηση των εδαφών τους από τους Σουηδούς, δηλ. πριν από το 1658, ενώ μετά την προσάρτηση αυτών των εδαφών στη Σουηδία άρχισαν να θεωρούν τη διάλεκτό τους σουηδική. Σ' αυτές τις

---

¹ Βλ. J. C. Chambers & P. Trudgill, *Dialectology*, Cambridge: Cambridge University Press, 1980, 10-14, απ' όπου ανιώ τα παραδείγματα που ακολουθούν· για περισσότερα παραδείγματα βλ. R. Wardhaugh, *An Introduction to Sociolinguistics*, 3^η έκδ., Oxford: Blackwell, 1998 (α' έκδ. 1986), 21-45· πβ. E. Haugen, "Dialect, Language, Nation", *American Anthropologist* 68 (1966), 922-35 (αναδημοσιευμένο στο *Sociolinguistics*, επιμ. J. B. Pride & J. Holmes, Penguin Books, 1972, 97-111).

περιπτώσεις, ας το πούμε έτσι, αλλάζει στην αντίληψη των ομιλητών ο λόγος διαλέκτου/γλώσσας (συμβολικά: $\chi/\psi \rightarrow \chi/\zeta$, όπου ο λόγος χ/ψ διαβάζεται ως "η χ είναι διάλεκτος της γλώσσας ψ "). Ομοίως, η αίσθηση της ετερονομίας μπορεί να προκληθεί και, σταδιακά, να επεκταθεί, όπως συνέβη με τη σκωτσέζικη, οι ομιλητές της οποίας απέκτησαν, στη [900] διάρκεια των τελευταίων δύο αιώνων μόλις, την αίσθηση ότι μιλούν μια διάλεκτο της αγγλικής ($\chi/\chi \rightarrow \chi/\psi$). Είναι επίσης δυνατόν να καλλιεργηθεί η αντίθετη αίσθηση, της αυτονομίας, όπως πάλι συμβαίνει με τη σκωτσέζικη, αλλά στις μέρες μας πια, που παρατηρείται, μαζί με κάποια έξαρση του σκωτσέζικου εθνικισμού, μια τάση αυτονόμησης της διαλέκτου ($\chi/\psi \rightarrow \chi/\chi$).

Στο ερώτημα λοιπόν αν η τάδε γλωσσική ποικιλία είναι γλώσσα ή διάλεκτος — και αν διάλεκτος ποιας γλώσσας — μια πρώτη απάντηση της γλωσσολογίας είναι: "έτσι είναι, αν έτσι νομίζετε".

Η απάντηση αυτή δεν δηλώνει αδιαφορία ούτε "περιγραφική ουδετερότητα" — ούτε, βεβαίως, αφέλεια· σημαίνει απλώς ότι ένας "αμιγώς" γλωσσολογικός — γραμματικός — ορισμός της σχέσης διαλέκτου-γλώσσας, και μάλιστα κατηγορικός, θα ήταν ανεπαρκής, ακριβώς επειδή δεν θα λάβαινε υπόψη του τις αντιλήψεις των ίδιων των ομιλητών για τη σχέση αυτή. Όταν κάποιος δείχνει με το δάκτυλο, να το πούμε έτσι, αυτήν ή εκείνη τη διάλεκτο ή γλώσσα, ο γλωσσολόγος κοιτάζει, σαν τα παιδιά, το δάκτυλο. Διότι εκεί που του δείχνουν ο γλωσσολόγος δεν βλέπει τη μια ή την άλλη διάλεκτο της μιας ή της άλλης γλώσσας· βλέπει μάλλον ένα διαλεκτικό συνεχές, απειροελάχιστες διαβαθμίσεις, μια αλυσίδα ομοιοτήτων και διαφορών, που μόνο αυθαίρετα, δηλ. "δείχνοντας", μπορούν να ταξινομηθούν.²

Ένα το κρατούμενο λοιπόν: το ζήτημα της αυτονομίας ή της ετερονομίας μιας διαλέκτου είναι ζήτημα, σε κάποιο βαθμό, *ιδεολογικό*.

Η παρατήρηση αυτή δεν σημαίνει ότι η ετερονομία των διαλέκτων καθορίζεται πάντοτε και εντελώς αυθαίρετα. Κάθε άλλο. Δεν θα μπορούσαμε βέβαια να ισχυριστούμε ότι η κυπριακή *δεν* είναι ελληνική διάλεκτος. Θα χρειαστεί πάντως να σχολιάσουμε, λίγο αργότερα, ορισμένες απόψεις σύμφωνα με τις οποίες η κυπριακή διάλεκτος έχει "αφελληνισθεί", έχει "αγγλοποιηθεί" ή "εκτουρκιστεί". Οι απόψεις αυτές, που δεν έχουν επιστημονικό έρεισμα, δεν αφορούν στην ουσία [901] την κυπριακή διάλεκτο ή τις επιδράσεις που έχει δεχτεί από τα τουρκικά ή εξακολουθεί να δέχεται από τα αγγλικά, αλλά μάλλον — και μη μας φαίνεται παράξενο — τη σχέση της κυπριακής διαλέκτου με την *κοινή νεά ελληνική*. Αλλά αυτά γι' αργότερα.

---

² Μπορούμε εύκολα να καταλάβουμε την έννοια του διαλεκτικού συνεχούς με το εξής αντιληπτικό πείραμα: ας πούμε ότι καταγράφουμε, ενδεχομένως ακολουθώντας τις υποδείξεις των ειδικών, διαλεκτολόγων και κοινωνιογλωσσολόγων, ένα "κομμάτι", όσο κρίνεται μεγάλο, συνεχούς λόγου ενός Κυπρίου. Πού σταματάνε "τα κυπριακά" και πού αρχίζουν "τα ελληνικά" στο κομμάτι που έχουμε καταγράψει;

Ούτε θα μπορούσαμε βέβαια να ισχυριστούμε ότι η κυπριακή αποτελεί "ανεξάρτητη γλώσσα". Πρόκειται για προφορικό κυρίως ιδίωμα που δεν έχει υποστεί τις διαδικασίες της κωδικοποίησης και της τυποποίησης (στις οποίες περιλαμβάνονται ο αυστηρός καθορισμός ορθογραφίας, η συγγραφή γραμματικής και λεξικού, η καλλιέργεια πολλαπλών επιπέδων λόγου, η εκπαιδευτική καθιέρωση κ.ά.). Μπορούμε όμως — και το νόημα αυτό οπωσδήποτε το είχε η παρατήρηση για τον ιδεολογικό προσδιορισμό των εννοιών "αυτονομία-ετερονομία" — να *φανατοούμε* την κυπριακή να υποβάλλεται σε τέτοιες διαδικασίες. Οποιαδήποτε διάλεκτος θα μπορούσε να ακολουθήσει την οδό της αυτονομίας.

Ας κρατήσουμε αυτή την έμφαση στο "θα μπορούσε", για να δούμε γιατί η κυπριακή *δεν μπορεί*. Ας εξετάσουμε τι συμβαίνει όταν μια διάλεκτος όπως η κυπριακή, αναγνωρισμένα ετερόνομη, και από τους ομιλητές της και από τους γλωσσολόγους, βρίσκεται να συγκατοικεί με την κοινή γλώσσα, ως "κομμάτι" της οποίας αναγνωρίζεται. Ποια είναι λοιπόν η σχέση της κυπριακής διαλέκτου με την κοινή νέα ελληνική στη γλωσσική κοινότητα της Κύπρου σήμερα;

2. Γλωσσική διμορφία

Το 1959 ο κοινωνιογλωσσολόγος Charles Ferguson δημοσιεύει στο περιοδικό *Word* μια μελέτη που έμελλε να ασκήσει τεράστια επίδραση, εγκαινιάζοντας ένα ολόκληρο πεδίο ερευνών. Πρόκειται για τη μελέτη του "Diglossia".³ Ο αντιδάνειος αυτός όρος (στα γαλλικά πρωτοκαθιερώθηκε από τον Ψυχάρη), για να διαφοροποιηθεί από τον όρο "διγλωσσία" (που συνήθως αποδίδει το "bilingualism"), μεταφράζεται ποικιλότροπα στα ελληνικά ως "διμορφία", "διφυΐα", "διπλογλωσσία". Θ' ακολουθήσουμε την πρώτη εκδοχή: "διμορφία", αφού ο Ferguson επέμενε με τον όρο αυτό να [902] διακρίνει ποικιλίες της ίδιας γλώσσας,⁴ αν και ο όρος "διγλωσσία", που αποφεύγεται για ιδεολογικούς κυρίως λόγους, θα μπορούσε να μας φανεί εξίσου, αν όχι περισσότερο, διαφωτιστικός.

Μία από τις περιπτώσεις που μελέτησε ο Ferguson είναι αυτή της καθαρεύουσας και της δημοτικής στην Ελλάδα του γλωσσικού ζητήματος. Τη σημειώνουμε χωριστά, γιατί θα μας χρησιμεύσει ως αναλογία.

Τι είναι αυτό που ανακαλύπτει ο Ferguson και κάνει το άρθρο του τόσο διάσημο; Όπως ο ίδιος λέει σε μια κατοπινή, απολογιστική μελέτη του, "αυτό που ήθελα να περιγράψω είναι περιστάσεις όπου η επίσημη γλώσσα της κοινότητας είναι γλώσσα που κανείς δεν μπορεί να τη μιλήσει χωρίς να καταβάλει ιδιαίτερη προσπάθεια και

---

³ Ch. Ferguson, "Diglossia", *Word* 15 (1959), 325-340, αναδημοσιευμένο στο *Language and Social Context*, επιμ. P. Giglioli, Penguin Books, 232-251, όπου και οι παραπομπές.

⁴ Βλ. Ch. Ferguson, "Diglossia revisited", στο *Studies in diglossia*, επιμ. A. Hudson, *Southwest Journal of Linguistics* 10.1 (1991), 223.

κανείς δεν τη χρησιμοποιεί στην καθημερινή συνομιλία".⁵ Αυτή τη γλώσσα, που δεν μιλιέται αβίαστα και δεν εκφέρεται σε ανεπίσημες περιστάσεις, ο Ferguson την ονομάζει "υψηλή ποικιλία". Για τις ανάγκες της καθημερινής επικοινωνίας, αντίθετα, χρησιμοποιείται στις περιπτώσεις γλωσσικής διμορφίας μια διαφορετική, "χαμηλή ποικιλία".

Είναι σημαντικό, τονίζει ο Ferguson, "οι ομιλητές να αντιμετωπίζουν τις δύο αυτές ποικιλίες ως μορφές της ίδιας γλώσσας".⁶

Οι γεωγραφικές διάλεκτοι, τώρα, αναγνωρίζονται, αυτονόητα, ως *μ ο ρ φ έ ς* γλώσσας. Παρ' όλα αυτά, επιμένει ο Ferguson, η χαμηλή ποικιλία δεν μπορεί να είναι γεωγραφική διάλεκτος. Διότι αυτό που καθορίζει αν ο ομιλητής θα επιλέξει την υψηλή ή τη χαμηλή ποικιλία δεν είναι, παρά μόνον συμπτωματικά, ο γεωγραφικός χώρος στον οποίο βρίσκεται· αυτό που κυρίως καθορίζει τη γλωσσική του επιλογή είναι η *π ε ρ ί σ τ α σ η* της επικοινωνίας στην οποία συμμετέχει.⁷

Παρά — ίσως και χάρι σ' αυτήν — την τελευταία επιφύλαξη του Ferguson, άποψή μας είναι ότι η κυπριακή διάλεκτος και η κοινή νέα ελληνική στην Κύπρο σήμερα βρίσκονται σε σχέση γλωσσικής [903] διμορφίας, σε σχέση δηλ. παρόμοια — όχι όμοια — μ' αυτήν μεταξύ δημοτικής και καθαρεύουσας. Η κοινή νέα ελληνική είναι στην Κύπρο ένα είδος καθαρεύουσας, που μπορεί να μην ηχεί τεχνητά όταν προέρχεται από χείλη και χέρια "ελλαδιτών", όμως την ιδιαίτερη προσπάθεια που πρέπει να καταβάλουν για να τη χρησιμοποιήσουν «σωστά», στον γραπτό και στον προφορικό λόγο, οι Κύπριοι, εύκολα την αντιλαμβανόμαστε.

Για ν' αποδείξουμε τον ισχυρισμό μας πρέπει ν' ακολουθήσουμε την οδό της επιστήμης, που επιβάλλει την εφαρμογή δοκιμασμένων κριτηρίων ταξινόμησης στα δεδομένα που παρέχει η εμπειρία. Αυτός άλλωστε είναι και ο μόνος τρόπος ν' αποφύγουμε την αδιέξοδη ιδεολογικοποίηση του ζητήματος που μας απασχολεί.

2.1 Κριτήρια

Ποια είναι λοιπόν τα κριτήρια της διμορφίας («διγλωσσίας»);⁸

---

⁵ Ό.π., 218.

⁶ Ό.π., 223.

⁷ Ό.π., 222.

⁸ Τα κριτήρια που εφαρμόζουμε είναι αυτά που προτείνει ο Ferguson στην ιδρυτική εργασία του, "Diglossia", ό.π. Η μελέτη της διμορφίας έχει στραφεί προς ποικίλες κατευθύνσεις τα νεότερα χρόνια, σημασία για το επιχείρημά μας πάντως έχει η αναγνώριση ότι το σύνολο των κριτηρίων του Ferguson θεωρείται ένα από τα ισχυρότερα· λ.χ. στο αναθεωρημένο σύστημα ταξινόμησης που προτείνει ο J. Fishman (βλ. παρακάτω) η περίπτωση κοινής και διαλέκτου αποτελεί σχεδόν αυτονόητα μια περίπτωση "διμορφίας". Σχετικά με την εξέλιξη των ερευνών

Κριτήριο 1. Για να μιλήσουμε για διμορφία, οι δύο ποικιλίες, υψηλή και χαμηλή, (πρέπει να) διαφέρουν σημαντικά στο λεξιλόγιο, τη φωνολογία, τη γραμματική, χωρίς όμως, υπενθυμίζω, να μπορούν να θεωρηθούν ξεχωριστές γλώσσες.

Η Κυπριακή, πράγματι, διαφέρει σημαντικά από την κοινή στο λεξιλόγιο και, με φθίνουσα απόκλιση, σε όλα τα επίπεδα γραμματικής ανάλυσης: στη φωνολογία, στη μορφολογία, στη σύνταξη· παρά ταύτα, πρόκειται για μια "ετερόνομη" ποικιλία της ελληνικής.⁹ [904]

για τη διμορφία βλ. A. Hudson, "Diglossia: A Bibliographic Review", *Language in Society* 21 (1992), 611-674.

⁹ Ο Ν. Κοντοσόπουλος (*Διάλεκτοι και ιδιώματα της νέας ελληνικής*, Αθήνα 21994, σσ. 3, 20) παρουσιάζει την κυπριακή ως "ιδίωμα" και, "καταχρηστικά", ως διάλεκτο. Κατάχρηση στο σημείο αυτό γίνεται μάλλον από τον Κοντοσόπουλο. Η γλωσσική ετερονομία παρουσιάζεται ως εγγενές γνώρισμα της κυπριακής, οφείλουμε ν' αναγνωρίσουμε πάντως ότι εν μέρει τουλάχιστον προκύπτει από το είδος της συγκριτικής περιγραφής που συνήθως επιχειρεί η διαλεκτολογία, όπου το πρότυπο το παρέχουν οι τύποι της κοινής, ενώ οι διαλεκτικοί τύποι ορίζονται ως "αποκλίσεις". Η παρατήρηση αυτή αφορά και στη νεωτερική χρήση της γενετικής γραμματικής στην περιγραφή της διαλέκτου. Έτσι, σύμφωνα με τον B. Newton, "Stylistic levels in Cypriot Greek", *Mediterranean Language Review* 1 (1983), 56, "demotic forms serve as the phonological input to general Cypriot and this in turn provides the input to the local dialects"· πβ. του ίδιου, *Cypriot Greek: Its Phonology and Inflections*, The Hague: Mouton, 1972, σχετικά με "underlying forms", ιδιαίτερα κεφ. 5· εννοείται ότι οι "underlying forms" είναι τύποι της κοινής. Το κριτήριο της αμοιβαίας κατανόησης μεταξύ Κυπρίων και Ελλαδιτών, που χρησιμοποιείται για να προσδώσει status "ιδιώματος" στην κυπριακή, είναι αναποτελεσματικό, αφού οι Κύπριοι, λόγω ακριβώς της γλωσσικής διμορφίας, χρησιμοποιούν την κοινή απευθυνόμενοι σε ελλαδίτες. Για τον Ευ. Πετρούνια, *Νεοελληνική γραμματική και συγκριτική ("αυτοπαραθετική") ανάλυση Α'*, Θεσσαλονίκη: University Studio Press, 1984, 184, "δεν είναι σωστό να μιλάμε για διγλωσσική κατάσταση [διμορφία] στην περίπτωση π.χ. Κρητικών ή Κύπριων, που τουλάχιστον όταν βρίσκονται στο νησί-τους δε νοιώθουν μειωμένοι να χρησιμοποιούν την τοπική διάλεκτο, παρόλο που χρησιμοποιούν την Κοινή με επισκέπτες από την άλλη Ελλάδα".

Για την επιστημονική περιγραφή της κυπριακής αζεπέραστο παραμένει το έργο του Άγγλου γλωσσολόγου Brian Newton. Εκτός από το βιβλίο του *Cypriot Greek*, ό.π., βλ. επίσης του ίδιου, "The Phonology of Cypriot Greek", *Lingua* 18 (1967), 384-411· "Spontaneous Gemination in Cypriot Greek", *Lingua* 20 (1968), 15-57· "Cypriot Greek Revisited", *Γλωσσολογία* 2-3 (1983-1984), 137-147. Οι μελέτες του Newton, που ακολουθούν τα πρότυπα της γενετικής γραμματικής, κατόρθωσαν να θέσουν την κυπριακή διάλεκτο στο κέντρο των γλωσσολογικών αναζητήσεων της εποχής του. Οι Κύπριοι συνάδελφοί του εξακολουθούν να τον αγνοούν επιδεικτικά. Γεγονός είναι πάντως ότι οι μελέτες του Newton ολοκληρώθηκαν πριν από τον πόλεμο του 1974 που επέφερε δραστικές αλλαγές στο γλωσσογεωγραφικό χάρτη της Κύπρου και συνοδεύτηκε από σημαντική αναδιάρθρωση των κοινωνικών δομών, λόγω της ραγδαίας οικονομικής ανάπτυξης του νησιού. Όσο η κυπριακή παραμένει μια ζωντανή διάλεκτος — η μόνη της νεοελληνικής γλώσσας που διατηρείται, όπως λέγεται, ακμαία — θα υπάρχει η ανάγκη "μικροσκοπικών" μελετών της, αφιερωμένων στη γραμματική, στη γεωγραφική και κοινωνική της διαφοροποίηση, στις σχέσεις της με άλλες γλώσσες, όπως την αγγλική και την τουρκική, που έπαιξαν και ενδέχεται να εξακολουθήσουν να παίζουν σημαντικό ρόλο στο νησί, αλλά και στη ζωντανή της σχέση με την κοινή νέα ελληνική, από την οποία, λόγω ακριβώς της γενετικής της συγγένειας, δέχεται τις σημαντικότερες πιέσεις.

Τα έργα του Κ. Χατζηγιάννου *Ετυμολογικό λεξικό της ομιλούμενης κυπριακής διαλέκτου* (Λευκωσία, 1996), και *Γραμματική της ομιλούμενης κυπριακής διαλέκτου* (Λευκωσία, 1999),

Κριτήριο 2. Η υψηλή διαφέρει από τη χαμηλή ποικιλία ως προς τον βαθμό τυποποίησης.

Πράγματι, επίσημη γλώσσα του κυπριακού κράτους είναι η κοινή νέα ελληνική, δηλ. η κωδικοποιημένη, τυποποιημένη (στο πρότυπο της δημοτικής) και καθιερωμένη ποικιλία της ελληνικής.¹⁰ Για τη [905] διάλεκτο, εννοείται, δεν υπάρχουν χρηστικά λεξικά ή σύμβουλοι "σωστής χρήσης". Δεν μπορούμε να φανταστούμε βιβλία του τύπου *Πώς να γράφετε σωστά Κυπριακά ή Τα Κυπριακά για ξένους σε δέκα απλά μαθήματα!* Πρόκειται κυρίως για προφορική ποικιλία, της οποίας δεν υπάρχει καν ενιαίο σύστημα γραφής στο ελληνικό αλφάβητο, δηλ. συμφωνημένοι κανόνες ορθογραφίας. Είναι χαρακτηριστικό ότι οι προτάσεις της Μόνιμης Επιτροπής Τυποποίησης Γεωγραφικών Ονομάτων (στην πραγματικότητα, προτάσεις ενός ανθρώπου, του Μενέλαου Χριστοδούλου), οι οποίες συχνά ρυθμίζουν τον τύπο που παραδίδει η λαϊκή χρήση προς την κατεύθυνση ενός υποτιθέμενου τύπου της κοινής, προκάλεσαν και εξακολουθούν να προκαλούν λογομαχίες στο κοινοβούλιο και στον κυπριακό Τύπο. Αν οι προτάσεις αυτές απέδειξαν την αντίσταση στο πρότυπο τυποποίησης της κοινής, απέδειξαν πάντως και την έλλειψη τυποποίησης.

Κριτήριο 3. Υψηλή και χαμηλή ποικιλία σε περιπτώσεις γλωσσικής διμορφίας μαθαίνονται με διαφορετικό τρόπο.

Οι ψυχολinguιστολόγοι διακρίνουν την "απόκτηση" (acquisition), όπως την ονομάζουν, της μητρικής γλώσσας από το παιδί από την "εκμάθηση" (learning) μιας (δεύτερης) γλώσσας από τον ενήλικα. Ενώ για την απόκτηση της μητρικής γλώσσας η απλή έκθεση του παιδιού στο γλωσσικό περιβάλλον μοιάζει, κατά κάποιο τρόπο, αρκετή, σκεφτείτε πόσα λεξικά, πόσες γραμματικές, ασκήσεις και δασκάλους χρειαζόμαστε για να μάθουμε, λ.χ., αγγλικά. Η χαμηλή ποικιλία "αποκτάται": η υψηλή "μαθαίνεται" — ακριβέστερα: διδάσκεται-και-μαθαίνεται.

Στην Κύπρο σήμερα, σε όλες τις βαθμίδες της εκπαίδευσης διδάσκεται η κοινή νέα ελληνική — η οποία απέκτησε πια και ανώτατο ίδρυμα. Στο ζήτημα της γλωσσικής παιδείας το εκπαιδευτικό σύστημα της Κύπρου ακολουθεί σχεδόν τυφλά το αντίστοιχο της Ελλάδας: ίδια μαθήματα, ίδιο περιεχόμενο, ίδια βιβλία.¹¹ Τούτο,

---

μπορούν να θεωρούνται ως πρώτες προσπάθειες *ρ ύ θ μ ι σ η ς* της/μιας "κυπριακής κοινής" (βλ. παρακάτω, σημ.26).

¹⁰ Το κυπριακό σύνταγμα του 1960 (άρθρο 3) καθιερώνει ως επίσημες γλώσσες του κυπριακού κράτους την ελληνική και την τουρκική. Η δεύτερη χρησιμοποιείται πλέον μόνο στην κατεχόμενη Κύπρο. Κυρίως δύο γλωσσικές ποικιλίες χρησιμοποιούνται λοιπόν στην ελεύθερη Κύπρο σήμερα: η επίσημη κοινή νεοελληνική και η ανεπίσημη κυπριακή διάλεκτος.

¹¹ Για τη χρήση της κοινής και της διαλέκτου στην εκπαίδευση βλ. P. K. Persianis, "The Greek-Cypriot Educational Policy in Cyprus as an Expression of Conflict at the Political, Cultural, and Socio-Economic Levels", *Modern Greek Studies Yearbook* 10/11 (1994/1995), 89-116, ιδιαίτερα 101 κ.ε.

βεβαίως, δεν σημαίνει απαραίτητως ότι η [906] ελληνική διδάσκεται-και-μαθαίνεται και όχι: μαθαίνεται-και-διδάσκεται — όπως θα συμφωνούσαμε ότι συμβαίνει τουλάχιστον στα αστικά κέντρα της Ελλάδας. Η περίπτωση της Κύπρου είναι διαφορετική από την περίπτωση των «ελλαδικών» αστικών κέντρων, όπου από φυσικούς ομιλητές η κοινή μαθαίνεται με φυσικό, ανεπίγνωστο τρόπο – "αποκτάται".

Στο σημείο αυτό απαραίτητες είναι λίγες εξηγήσεις. Μια κοινή γλώσσα μπορούμε, ως γνωστόν, να την εξετάσουμε συγχρόνως από δύο σκοπιές, με δύο τρόπους: ως διάλεκτο – κατ' αρχάς – και ως πρότυπο (standard) – στη συνέχεια. Κοινή ή "πρότυπη" ονομάζουμε συνήθως τη γλώσσα που έχει αναχθεί σε πρότυπο.

Στην Κύπρο η κοινή γίνεται – κατ' αρχάς – γνωστή ως πρότυπο, ως ένα σύνολο «οδηγιών» για τη σωστή χρήση της ελληνικής εν γένει. Στα αστικά κέντρα της Ελλάδας, αντίθετα, η κοινή γίνεται κατ' αρχάς γνωστή ως διάλεκτος και στη συνέχεια, στην εκπαίδευση, καλλιεργείται ως εκφραστικό πρότυπο. Αντίθετα, με τον φυσικό, ανεπίγνωστο τρόπο (της "απόκτησης") συντελείται στην Κύπρο η εκμάθηση της κυπριακής διαλέκτου. Η οποία ουδέποτε θα διδαχθεί ως πρότυπη.

Η "υψηλή" ποικιλία λοιπόν, η κοινή νέα ελληνική, είναι στην Κύπρο πρόσθετη και επιβεβλημένη — "υπέρθετη"¹² —, μαθαίνεται πάντα μετά την "απόκτηση" της διαλέκτου, με τεχνητό τρόπο, σταδιακά, για τις ανάγκες κυρίως του γραπτού λόγου.

Ας επιμεινουμε λίγο σ' αυτό το σημείο. Τίνος πράγματος είναι πρότυπο η "κοινή" γλώσσα; Του γραπτού λόγου, κυρίως. Και η κοινή νέα ελληνική λοιπόν, όπως κάθε «πρότυπη» (standard) ή «κοινή» γλώσσα, μπορεί να θεωρείται κυρίως μία "γραφόλεκτος".¹³ Όμως, μια τέτοια γραφόλεκτος μαθαίνεται, δεν αποκτιέται, είναι αμφίβολο αν κατακτιέται ποτέ. Και πάντως, είναι άστοχο να ταυτίζουμε μια γλώσσα με τη γραπτή μορφή της.¹⁴ [907]

---

¹² Ο όρος είναι του Πετρούνια, *ό.π.*, 173, και μεταφράζει τον όρο του Ferguson "superposed variety".

¹³ Σχετικά με τον όρο αυτό βλ. E. Haugen, "Linguistics and Language Planning", στο *Sociolinguistics: Proceedings of the UCLA Sociolinguistics Conference 1964*, επιμ. W. Bright, The Hague: Mouton, 1966, 50-71.

¹⁴ Πολλοί εκπαιδευτικοί έχουν την πεποίθηση ότι οι Κύπριοι μαθητές και φοιτητές "δεν ξέρουν ελληνικά". Την αντίληψη αυτή προκαλεί συνήθως η εμφάνιση διαλεκτισμών στα γραπτά των Κύπριων μαθητών: λ.χ. "να εισάξει" αντί "να εισαγάγει", "τα παραπάνω" αντί "τα περισσότερα", "ευνοά" αντί "ευνοεί", αδιάκριτη χρήση του τελικού -ν κ.λπ. Τέτοιοι διαλεκτισμοί πρόχειρα και αστόχαστα χαρακτηρίζονται «λάθη». Οι εκπαιδευτικοί αυτοί φαίνεται να αγνοούν την αιτιολογία του φαινομένου της λεξικής και γραμματικής παρεμβολής, που δεν είναι άλλη από την ύπαρξη της διμορφίας. Τα "ελληνικά" στην αντίληψή τους ταυτίζονται με την κοινή, τη γραφόλεκτο δηλ. της ελληνικής, και μάλιστα αυτή που χρησιμοποιείται για ακαδημαϊκούς σκοπούς. Ιδιαίτερη δυσκολία φαίνεται να αντιμετωπίζουν οι Κύπριοι μαθητές και στη χρήση των λόγιων στοιχείων της κοινής. Είναι φυσικό η λόγια γλώσσα να αποτελεί για τον Κύπριο μαθητή ένα διπλά απομακρυσμένο επίπεδο, μια δεύτερη καθαρεύουσα. Το λόγιο στρώμα της

Κριτήριο 4. Υψηλή και χαμηλή ποικιλία έχουν ξεχωριστές γραμματειακές παραδόσεις.

Μάλιστα, αν είχε νόημα μια ποσοτική ή/και ποιοτική σύγκριση, θα λέγαμε ότι συνήθως η χαμηλή γραμματεία "υπολείπεται" της υψηλής. Ας θυμηθούμε στο σημείο αυτό ότι η πρώτη μεγάλη νίκη της δημοτικής έγινε στη λογοτεχνία, όταν μπόρεσε να πείσει ότι χρησιμοποιείται δόκιμα από άξιους τεχνίτες, ότι "υπερέχει".

Κυπριακή και κοινή συνδέονται, πράγματι, με ξεχωριστές γραμματειακές παραδόσεις.¹⁵ Ως γνωστόν, την κυπριακή διάλεκτο μπορούμε να την παρακολουθήσουμε μέχρι τον 14^ο αι., χάρι στα γραπτά μνημεία της: τις Ασσίζες και, αργότερα (στον 15^ο αι.), τα χρονικά του Μαχαιρά και του Βουστρωνίου. Σήμερα, λίγοι Κύπριοι ποιητές καλλιεργούν, περιστασιακά έστω, τη διάλεκτο. Η προφορικότητα είχε πάντα ιδιαίτερη λειτουργικότητα στην ποίηση.¹⁶

Η αίσθηση, ωστόσο, που φαίνεται να κυριαρχεί είναι ότι η "υψηλή" [908] ποίηση (η ποίηση για «ελλαδικό» κρατικό βραβείο) δεν γράφεται στην κυπριακή· όταν γράφεται, αυτό συμβαίνει πάλι στο πλαίσιο ενός γλωσσικού καταμερισμού, τις αρχές του οποίου όμως, όπως με κάθε τι στην ποίηση, είναι δύσκολο να τις διατυπώσουμε με ακρίβεια.¹⁷

νεοελληνικής κοινής απωθείται διαρκώς στις άκρες της γλωσσικής συνείδησης του Κυπρίου, γεγονός που εξηγεί όχι μόνο την παρατηρημένη «δυσκολία» αλλά και κάποια απέχθεια των Κυπρίων για τα λόγια στοιχεία ή, ακόμη, την τάση εξομάλυνσής τους («να εισάξει»).

¹⁵ Υπάρχει η άποψη ότι καμία διάκριση δεν πρέπει να γίνεται μεταξύ ελληνικής και κυπριακής γραμματείας για το λόγο ότι καμία διάκριση δεν υφίσταται μεταξύ ελληνικού και κυπριακού πολιτισμού, μεταξύ ελληνικής και κυπριακής ιστορίας και παράδοσης. Τέτοιες ακραίες απόψεις, που χαρακτηρίζονται από το φανατισμό των υποστηρικτών τους και από έναν κακώς νοούμενο "υπερεθνικισμό", δεν νομίζω ότι χρειάζεται να τις παίρνουμε πολύ στα σοβαρά. Σε ό,τι μας αφορά, μία από τις παλαιότερες και γονιμότερες παραδόσεις της γλωσσολογίας είναι αυτή που μελετά τις διαφορές στη γλωσσική χρήση στη βάση πολιτισμικών διαφορών και προτύπων· και βέβαια, μια τέτοια παράδοση δεν θα μπορούσε ν' αναιρεθεί από τις ιδεολογικές εμμονές ορισμένων.

¹⁶ Πβ. Photini Panayi-Tulliez, "Langue, poésie orale et identité Chypriote", στο *Sociolinguistique du grec et de la Grèce*, επιμ. Μ. Karyolóμου, *Plurilinguismes* n° 4 (Ιούνιος 1992), 39-55.

¹⁷ Έχουν ενδιαφέρον τα σχόλια του Κώστα Μόντη για τα ποιήματά του στην κυπριακή· για τον Μόντη, η κυπριακή στην ποίηση, αλλά και στο θέατρο, αναδίδει μια ξεχωριστή αίσθηση που οφείλεται στον τρόπο εκμάθησής της (κριτήριο 3): "Ελέχθη ότι η γραφή ποιημάτων στο κυπριακό ιδίωμα είναι μια προσπάθεια φυγής. Κλείνω δηλαδή την πόρτα στα μεγάλα θέματα[,] για να βγω έξω να ξεκουραστώ. Νομίζω ότι δεν είναι αυτός ο λόγος. Μερικά πράγματα από την υφή τους πρέπει να γραφτούν στη γλώσσα που πρωτομιλήσες. [...] Η γλώσσα που πρωτομιλήσαμε είναι πάρα πολύ μεγάλο πράγμα, που δεν έχει ίσως μελετηθεί ακόμα. Οι λέξεις βγαίνουν ίσα από μέσα σου. Θα το δείτε ακόμα και στο θέατρο. Όταν οι ηθοποιοί παίζουν κυπριακή ηθογραφία[,] είναι άλλοι άνθρωποι. Είναι μεγάλοι ηθοποιοί. Όταν παίζουν έργο στην πανελλήνια[,] είναι πάρα πολύ κατώτεροι. Δεν ξέρω τι ρίζες έχει μέσα μας η γλώσσα που πρωτομιλήσαμε, που δεν μπορούν να αντικατασταθούν με γλώσσα την οποία μάθαμε. Το χαρακτηριστικό των ποιημάτων μου στην κυπριακή διάλεκτο είναι ότι όλα

Δεν ξέρω αν ακόμα χρησιμοποιείται η διάλεκτος από Κύπριους "ποιητάρηδες". ακούω πού και πού τα "τσιατιστά", αλλά δεν γνωρίζω πόσο δημιουργική και πρωτότυπη είναι η παραγωγή τους σε σχέση με το παρελθόν. Περιορισμένη χρήση της διαλέκτου γίνεται στο θέατρο (το "κυπριώτικο σκετς" είναι ιδιαίτερα δημοφιλές) καθώς και σε λιγιστά, ηθογραφικά συνήθως, πεζογραφήματα με κυπριακή θεματογραφία. (Μπορεί αυτά να είναι δείγματα "χαμηλής" λογοτεχνίας, αλλά δεν παύουν να έχουν τεράστιο γλωσσολογικό ενδιαφέρον.) Εννοείται ότι θα ήταν αδόκιμη η χρήση της κυπριακής διαλέκτου στο δοκίμιο. Και αυτοί ακόμα που υπερασπίζονται τη διάλεκτο, στην κοινή την υπερασπίζονται – όπως ο Ροΐδης τη δημοτική.

Κριτήριο 5. Η διμορφία χαρακτηρίζεται από σχετική διάρκεια και σταθερότητα.

Πράγματι, διμορφία χαρακτηρίζει την κοινότητα της Κύπρου σε όλη τη διάρκεια της νεότερης ιστορίας της, μετά την ανεξαρτησία τουλάχιστον, οπωσδήποτε μετά τον πόλεμο. Θα μπορούσαμε να μιλήσουμε για *τριμορφία*, αν παίρναμε υπόψη μας και την παλαιότερη [909] ύπαρξη της καθαρεύουσας. Ο Newton μιλάει για τριμορφία εννοώντας την παράλληλη χρήση της κοινής νέας ελληνικής, της "κοινής κυπριακής" και των τοπικών ιδιωμάτων, τα οποία όμως βρίσκονται πια σε υποχώρηση.¹⁸ Ίσως πάντως να μπορούσαμε να μιλήσουμε και για παλαιότερη ύπαρξη *τετραμορφίας* (1. καθαρεύουσα - 2. δημοτική - 3. κυπριακή κοινή - 4. τοπικά ιδιώματα) ή και *πενταμορφίας* (με την προσθήκη της αγγλικής σε ορισμένα πεδία του δημόσιου λόγου, όπως της διοίκησης και της δικαιοσύνης). Αυτό είναι ένα ιστορικό ζήτημα το οποίο αξίζει να μελετηθεί σοβαρά και θα έχει, υποπτεύομαι, σημαντικές επιπτώσεις στον τρόπο που αντιλαμβανόμαστε την εξέλιξη της νεότερης κυπριακής γραμματείας.¹⁹

Κριτήριο 6. Η υψηλή ποικιλία περιβάλλεται με μεγαλύτερο κύρος απ' ό,τι η χαμηλή.

Αλλά αυτό είναι ένα κριτήριο το οποίο θα χρειαστεί να το εξετάσουμε χωριστά (ενότητα 2.4). Ας περάσουμε λοιπόν κατευθείαν στο τελευταίο και σημαντικότερο κριτήριο της *λειτουργικής κατανομής*.

Κριτήριο 7. Σε κατάσταση γλωσσικής διμορφίας κάθε ποικιλία επιτελεί

σχεδόν είναι ερωτικά. Στην πανελλήνια δεν έχω πολλά ερωτικά ποιήματα, και σου λέει ύστερα ο άλλος: 'πήδησε στον έρωτα για να ξεκουραστεί'" (απόσπασμα από συνομιλία του Κώστα Μόντη με φοιτητές της Παιδαγωγικής Ακαδημίας Κύπρου στη Λευκωσία την άνοιξη του 1988, παρατίθεται στο Κώστας Μόντης, "Στους λογοτέχνες ο πόνος είναι έμπνευση", περ. *Η λέξη*, τχ. 152 (Ιουλ.-Αύγ. 1999), 407).

¹⁸ B. Newton, "Stylistic Levels in Cypriot Greek", *ό.π.*

¹⁹ Σχετικά με την "καταξίωση της διαλέκτου" και το κίνημα του δημοτικισμού στην Κύπρο βλ. Λ. Ζαφειρίου, *Η νεότερη κυπριακή λογοτεχνία: Γραμματολογικό σχεδιάγραμμα*, Λευκωσία, 1991, 21-23, 25-27, 33-34, *passim*.

διαφορετικές λειτουργίες, έχει δηλ. ξεχωριστά «πεδία χρήσης», ενώ κανείς δεν χρησιμοποιεί την υψηλή ποικιλία στην καθημερινή κουβέντα, στις άτυπες περιστάσεις επικοινωνίας. Τούτο είναι και το σημαντικότερο σε περιπτώσεις γλωσσικής διμορφίας: ο *γλωσσικός καταμερισμός* που επιτελείται με τις δύο ποικιλίες συνδυάζεται με μια κάποια συλλογική οριοθέτηση του επίσημου από το ανεπίσημο, του τυπικού από το άτυπο, του ξένου από το οικείο, του τεχνητού από το φυσικό.

Τι εννοούμε με τους όρους "ξεχωριστά πεδία χρήσης" και "διαφορετικές λειτουργίες";

Αν στρέψουμε την προσοχή μας στις συνήθεις περιστάσεις που μας προτρέπουν να εξετάσουμε οι κοινωνιογλωσσολόγοι, παρατηρούμε διακρίσεις αυτού του τύπου: η υψηλή ποικιλία — η κοινή νέα ελληνική — θα χρησιμοποιηθεί στην Κύπρο στον ημερήσιο Τύπο — με εξαίρεση όμως τις χιουμοριστικές λεζάντες στις γελοιογραφίες ή τις σατιρικές στήλες, όπου θα χρησιμοποιηθεί η κυπριακή διάλεκτος.²⁰ Η σατιρική [910] "ΕΝΩΣΙΣ", που συχνά αρθρογραφεί υπέρ της γενικευμένης, ενιαίας χρήσης της κοινής νεοελληνικής, κάνει τη συχνότερη χρήση της κυπριακής διαλέκτου: "Ενωσις τζ' ας γινεί το γαίμαν μας αυλάτζιν, Αγλαντζιά τζ' ας γινεί το γαίμαν μας πισσιά".

Παρόμοια συχνή, έστω και με τον τρόπο της παρεμβολής, είναι η χρήση της διαλέκτου στις σατιρικές φοιτητικές φυλλάδες, όπως στην "Πώρωσις" και στη "Φοιτητική" (εικάζω δεν συνεχίστηκε η κυκλοφορία τους).

Στην τηλεόραση και στο ραδιόφωνο οι ειδήσεις θα εκφωνηθούν στην κοινή, όπως στην κοινή θα διεξαχθούν και οι περισσότερες εκπομπές λόγου· το κυπριώτικο σκετς όμως ή τα περισσότερα τηλεοπτικά σίριαλ με τοπικό ενδιαφέρον θα είναι στην κυπριακή.

Το τελευταίο μοντέλο ενός αυτοκινήτου θα διαφημιστεί — και από την τηλεόραση και από το ραδιόφωνο — στην κοινή (ή στην αγγλική)· στην κυπριακή όμως θα διαφημιστούν προϊόντα που θεωρούνται παραδοσιακά ("Έσειε σαράντα χρόνια που πουλεί έπιπλα, σκαλιστά του σιερκού") ή είναι πιο καθημερινά και προσιτά ("Κόρη! το ταγκούν υγρού πιάτων εν σε προσφοράν, συφφέρει!", "Να το πάρετε χαπάριν, θέλετε προιτσιά με χάριν που να τα 'σιετε καμάριν;" κ.λπ.).²¹

---

²⁰ Ο Ch. Ferguson, "Diglossia Revisited", *ό.π.*, σ. 220, αναφέρει ως "astonishing kind of coincidence" το γεγονός ότι σε όλες τις περιπτώσεις διμορφίας που μελέτησε, η "χαμηλή ποικιλία" είναι αυτή που χρησιμοποιείται στις σατιρικές στήλες των εφημερίδων ή στις λεζάντες των γελοιογραφιών.

²¹ Για άλλα παραδείγματα βλ. Π. Παύλου, "Η χρήση της κυπριακής διαλέκτου στις διαφημίσεις του Ραδιοφωνικού Ιδρύματος Κύπρου", *Μελέτες για την ελληνική γλώσσα: Πρακτικά της 17ης ετήσιας συνάντησης του Τομέα Γλωσσολογίας της Φιλοσοφικής Σχολής του Α.Π.Θ.* (22-24 Απριλίου, 1996), Θεσσαλονίκη, 1997, 617-627.

Μια πανεπιστημιακή διάλεξη θα γίνει στην κοινή νέα ελληνική, σ' ένα μικρό όμως φροντιστηριακό μάθημα, όπου οι αποστάσεις δεν τηρούνται αυστηρά, ο κύριος καθηγητής και φοιτητής θα χρησιμοποιήσει τη διάλεκτο. Το Υπουργείο Παιδείας και Πολιτισμού ζητά από τους δασκάλους να χρησιμοποιούν συστηματικά την κοινή νέα ελληνική στη συναναστροφή τους με τους μαθητές μέσα στην αίθουσα· πάντα και παντού όμως η επικοινωνία του δασκάλου με τον μαθητή θα "διολισθήσει" προς την κυπριακή διάλεκτο.

Το κήρυγμα στην εκκλησία θα γίνει στην κοινή, αλλ' όχι η εξομολόγηση που θα διεξαχθεί στην κυπριακή· κ.ο.κ.

[911] Είναι επίσης σημαντικό ότι στην οικογένεια, στις καθημερινές συναναστροφές και συνδιαλλαγές, λ.χ. στα ψώνια, στις συνομιλίες μεταξύ οικείων, στο κουτσομπολιό, η κοινή νέα ελληνική θα φάνταζε αφύσικη — "καλαμαρίστικη".

Σε γενικές γραμμές, η κυπριακή θα χρησιμοποιηθεί στο γραπτό λόγο όταν διατηρεί *α ν α π α ρ α σ τ α τ ι κ ή* σχέση προς τον προφορικό (λ.χ. στα ραδιοφωνικά και, πιο πρόσφατα, τα τηλεοπτικά σκετς: σ' αυτές τις περιπτώσεις η θεατρική χρήση αναπαριστά χαρακτηριστικά πραγματικών ομιλητών — ένα σενάριο, ας μην ξεχνάμε, είναι γραφή προς εκφώνηση που μιμείται την ομιλία). Σε όλες τις άλλες περιπτώσεις γραπτής έκφρασης θα χρησιμοποιηθεί η κοινή, ακόμα και αν πρόκειται για προφορικά εκφερόμενο γραπτό λόγο (όπως των δελτίων ειδήσεων, των μαθημάτων, των διαλέξεων, των κηρυγμάτων, των πολιτικών ομιλιών κ.λπ.).

Στον προφορικό λόγο: η κυπριακή θα χρησιμοποιηθεί, σε μεγάλο βαθμό ανεξάρτητα από τη μόρφωση του ομιλητή, σε περιστάσεις (συν)ομιλίας μεταξύ οικείων, για καθημερινά, διαπροσωπικά, ιδιωτικά, ανεπίσημα ζητήματα ή συνδιαλλαγές (λ.χ. στα ψώνια). Δεν συνηθίζεται χρήση της κοινής σε καθημερινές περιστάσεις επικοινωνίας, μπορεί όμως να υπαγορεύεται από την παρουσία "ελλαδιτών", την αίσθηση σοβαρότητας που περιβάλλει τη συζήτηση ή την επιδίωξη κοινωνικού κύρους. Θα την ακούσουμε στα γραφεία των δικηγόρων συχνότερα απ' ό,τι στην ταβέρνα.

Στο σημείο αυτό ας μας επιτραπεί μια σύντομη παρέκβαση.

2.2 Η καθημερινή επικοινωνία

Μια έμμεση — άκρως ενδιαφέρουσα πάντως — απόδειξη της γλωσσικής διμορφίας παρέχει η γλωσσική ποικιλία που θα μπορούσε να ονομάζεται *κ υ π ρ ι α κ ή α ρ γ κ ό*. Την ποικιλία αυτή μπορούμε να την εκλάβουμε ως "ύφος" ή "εκφραστικό στυλ" (style) ή "επίπεδο λόγου" (register), το οποίο οικοδομείται πάνω στην αρχή της σημασιολογικής και γραμματικής απόκλισης και χρησιμοποιείται εντός μιας ομάδας ή παρέας με σκοπό ακριβώς την επικοινωνιακή διαχείριση αυτής της παρέκκλισης, συχνά με στόχο σκωπτικό, κάποτε και με κρυπτικά κίνητρα. Η κύρια λειτουργία της αργκό είναι ταυτιστική· παρέχει στα

μέλη της ομάδας την αίσθηση μιας κοινής ταυτότητας, που τη διαφοροποιεί από άλλες ομάδες. Γέννημα κατ' εξοχήν της [912] καθημερινότητας, μεταβαλλόμενη και παροδική, αποκομμένη απ' ο,τιδήποτε θα μπορούσαμε ν' αποκαλέσουμε κοινή γλώσσα, η κυπριακή αργκό και, ακολούθως, το ιδίωμα ή η "γλώσσα των νέων" που αντλεί από την πρώτη, έχουν εξαιρετικό ενδιαφέρον για το επιχείρημά μας, διότι μας αποκαλύπτουν ότι *σε καθημερινές περιστάσεις επικοινωνίας είναι οπωσδήποτε η κυπριακή που χρησιμοποιείται και μάλιστα με τρόπο δημιουργικό και νεωτερικό*: παρεμπιπτόντως, η ύπαρξη ενός τέτοιου επιπέδου του λόγου, μάλλον ασυνήθιστου για διάλεκτο, φανερώνει επίσης, περισσότερο από οποιουσδήποτε άλλους δείκτες, τη ζωντάνια και ακμαιοτήτα (ethnolinguistic vitality)²² της διαλέκτου.

Η κυπριακή αργκό – και ιδιαίτερα το ιδίωμα των νέων στην Κύπρο – θα χρησιμοποιήσουν μηχανισμούς σχηματισμού που συναντάμε και στ' αντίστοιχα ιδιώματα άλλων γλωσσών, αξιοποιώντας πάντως στοιχεία της διαλέκτου ή δάνεια, από την τουρκική, την αγγλική και, τα τελευταία χρόνια, από την ελληνική· οι ομιλητές της κυπριακής όμως δεν αποφεύγουν να προσαρμόσουν τα στοιχεία αυτά στη φωνολογία και στη μορφολογία της διαλέκτου. Είναι σημαντικό ότι το ιδίωμα των νέων αντλεί από ένα εσωτερικό υπόστρωμα αργκοτικών εκφράσεων, πολλές από τις οποίες είναι, βέβαια, παλαιότερες και δεν χρησιμοποιούνται μόνο από νέους ομιλητές. Θ' αναφερθώ ενδεικτικά σε ελάχιστους γλωσσικούς μηχανισμούς σχηματισμού, παρουσιάζοντας μαζί παλαιότερα και νεότερα παραδείγματα, ώστε να φανεί καθαρότερα η διάρκεια των γραμματικών υποδειγμάτων:²³

- Σημαντική θέση στην αργκό κατέχουν οι σημασιολογικοί νεολογισμοί, δηλ. οι νεωτερικές χρήσεις ορισμένων τύπων, κυρίως ονομάτων (και, σπανιότερα, επιθέτων), που χρησιμοποιούνται αποδοτικά, κατά σημασιολογική και συντακτική παράβαση, για να χαρακτηρίσουν κυρίως την εμφάνιση, τη συμπεριφορά, το χαρακτήρα: "τούβλον", "φκίόρον", "πουρεκκούν" (και "πουρεκκούα" και "πουρέκκα"), "τσουκνίθθα", "μολόχα", "μαρμελλάδα", "πούλλιν", "φυτόν", [913] "βίντζιν", "σβηστός", "τάκκαρος", "ττάππος", "α(μ)πάλατος", "μαννός", "ττόππουζος", "μουσιαμμάς" είναι λίγα μόνο παραδείγματα αυτού του τύπου, συχνόχρηστα τα περισσότερα. Πρόκειται κυρίως για μεταφορικές χρήσεις ονομάτων (και επιθέτων) που αποδίδουν σε πρόσωπα ιδιότητες άψυχων αντικειμένων. Ακόμα και κύρια ονόματα (π.χ. το

---

²² Πβ. R. T. Bell, *Sociolinguistics: Goals, Approaches and Problems*, London: Batsford, 1976, 147 κ.ε.

²³ Για την παρουσίαση που ακολουθεί αντλώ ταξινομικές κατηγορίες από την εργασία των A. Iordanidou & I. Androutsopoulos, "Teenage slang in Modern Greek", στο *Greek Linguistics 95: Proceedings of the Second International Conference on Greek Linguistics* (Salzburg, 22-24 Sept. 1995), επιμ. G. Drachman κ.ά, Graz: W. Neugebauer, 1997, 267-76.

διάσημο "Πασιαντρούλλα") χρησιμοποιούνται αποδοτικά, σύμφωνα με αυτό το πρότυπο, όπως στις εκφράσεις "εν τέλεια Λάκης / Λούης / Γιαννής / Πίππος / Πίμπος / Μπίλος / Μπίλης" κ.ά., ενώ συχνές είναι και οι μορφολογικές ανακατηγοριοποιήσεις ("βούτυρος" < βούτυρο, "κάρφας" < καρφί κ.ά.)

- Οι νεολογισμοί αυτοί πολύ συχνά εμφανίζονται σε συνεκφορές (collocations), αποτελούμενες από λειτουργικό ρήμα, συνήθως το ρήμα "είμαι", και ουσιαστικό: "εν φυρμός", "εν πελλαμός", "εν πίττα τούτος", "είσαι φκίόρον / αρνίν / κκεφτές / βίντζιν / τάκκα / τάκκαρος". Ακόμα και εμπρόθετοι προσδιορισμοί χρησιμοποιούνται αποδοτικά: "είμαι στο αλλού" (κατά τα "ελλαδικά": "είμαι / την έχω στο περίμενε") κ.λπ.
- Ιδιαίτερη κατηγορία συνεκφορών αποτελούν οι στερεότυπες αρνητικές εκφράσεις, δηλ. ιδιωματικές εκφράσεις που εμφανίζονται μόνο με άρνηση: "ούτε με πόμπες", "ούτε με σφαίρες", "εν παίζεσαι", "εν παίρνει [μπροστά]" κ.ά.
- Άλλου είδους ιδιωματικές συνεκφορές αξιοποιούν κενά αντωνυμικά στοιχεία, δηλ. αντωνυμίες χωρίς καθορισμένη αναφορά, όπως και στο ιδίωμα των νέων στην Ελλάδα, αλλά με την προτιμώμενη στην κυπριακή θέση του κλιτικού: "έδωκέν μου την", "εβάνηαμέν την", "εκάμαμέν την", "εγείραμέν τα", "εσούσαμέν τα", "πιάνουμέν τα", "έκαμές τα σιόνιν [τζιαι καστρί]", "φακκά μου την", "έμεινά τα", "εν να τα ποκουπίσουμέν" κ.λπ.
- Πολύ συχνά χρησιμοποιούνται μαρκαρισμένα επιτατικά στοιχεία, όπως το επίθημα *-αρος/άρα* ("τάκκαρος", "κάγκκαρος"), τα ονόματα "πόμπα" και "αφασία" ("αφασία καθηγητής" – δάνειο από την "ελλαδική" αργκό), καθώς και οι υπερθετικές εκφράσεις "πολλά", "τέλεια" και "τζιει που": "εν πολλά ωραιός", "εν πολλά κυριλέ", "εν τέλεια πελλός", "τζιει που τον τάκκον / τον φατζιωμένον / το ρεζίλιν / την κατάσταση", "τζιει που τους μαννούς", ακόμα και "τζιει που το τζιει" (τζιει που τις εκφράσεις!).
- Ας παρατηρήσουμε επίσης ότι η κυπριακή αργκό κάνει [914] συστηματική χρήση ορισμένων παραγωγικών επιθημάτων: *-ας*: "ανθύπας", "κάρφας", "μάμπας", "λέρας", "χάσκας", "χάφτας", *-άς*: "φελλάς", "σειράς", "αρφάς" (και "αλφάς"), *-ής*: "λεσχατζής", "καψιμιτζής", "μεσατζής" (από τη στρατιωτική αργκό), "καυκατζής", "κκελλετζής", "σικκιμετζής": *-ίσιμον*: "κατινίσιμον", "πατρονίσιμον", "ασκήσιμον": *-ιά*: "πατρονιά", "διπλοκαμπινιά": *-άρης*: "σιοιράρης", "γαουράρης", "λαστιχάρης", "λυσσιάρης": *-ικον*: "ττόπικον", "κκιούττικον", "τάκκικον": *-άρω*: "κοντράρω", "φρικάρω", "φαλλάρω", "γλιπάρω" κ.ά. Η βάση αυτών των παραγωγών είναι τις περισσότερες φορές "κυπριακή" (δεν συναντώνται όλα στην "κοινή" ή στο αντίστοιχο ιδίωμα των νέων στην Ελλάδα). Επίσης, χρησιμοποιούνται διάφορες άλλες τεχνικές μορφολογικής μετάπλασης, ακόμα και με χρήση ξένων παραγωγικών επιθημάτων, όπως στα συχνόχρηστα (στον καιρό μου) "unπαίζαβλε" και "unπίστευταβλε".

- Αξίζει να καταγραφεί η ποικιλία εκφράσεων για συγγενικές έννοιες ή λειτουργίες: "βκάλε φάουσαν", "βκάλε πόνημαν", "μπούκκα, ρε" (με τη σημασία "σκάσε"): "χάθου", "λάχτα", "λατσίστου", "τράβα τζιει που δαμαί", "κούντα το αμαξούν σου πιο κάτω" (με τη σημασία "φύγε / άσε/παράτα μας"): πβ. εκτός από τις ποικίλες εκφράσεις αρνητικής αξιολόγησης παραπάνω (π.χ. με τη σημασία "βλάκας / ανόητος") και τα συγγενή: "μαλαπάππας", "φλούφλης", "τσούφλης", "σιοιράρης" κ.ά.) καθώς και τα χρησιμοποιούμενα με μειωτική σημασία "επαγγελματικά": "γαουράρης", "κούπατζης", "λαστιχάρης", "σικλάρης" κ.ά.
- Σύμφωνα με όλα τα παραδείγματα που προηγήθηκαν είναι η επισήμανση ότι η κυπριακή αργκό δείχνει σαφή προτίμηση στις στερεότυπες (ή «λογοτυπικές») εκφράσεις (formulae), που λειτουργούν ως υποδείγματα μηχανισμών μερικής παραγωγικότητας. Άλλωστε, μέσω τέτοιων στερεότυπων εκφράσεων συνήθως στιγματίζεται ο λόγος των νέων ως ιδιωματικός (πβ. τη διάδοση στην Ελλάδα των στερεότυπων "τα πήρα στο κρανίο", "χλωμό" κ.ά., τα οποία έχουν περάσει και σε γενικής χρήσης λεξικά).

Τα ελάχιστα αυτά γλωσσικά στοιχεία δείχνουν πόσο δημιουργικά χρησιμοποιούνται από παλαιότερους και νεότερους οι κυπριακές εκφράσεις στο πλαίσιο μιας διαδεδομένης αργκό. Οι γραμματικές περιγραφές που [915] χρησιμοποιήσαμε, και ίσως κούρασαν τον αναγνώστη, είχαν στόχο να στρέψουν την προσοχή του σε μηχανισμούς παραγωγικούς που επιτρέπουν την επέκταση του λεξιλογίου και τη συνεχή δημιουργία καινούριων εκφράσεων στη βάση αναγνωρίσιμων υποδειγμάτων. Δεν πρέπει να μας απασχολεί εδώ ότι τις εκφράσεις αυτές πολλοί δεν θα τις θεωρούσαν καν κυπριακές· σίγουρο είναι ότι λέξεις και φρασεολογισμοί σαν αυτούς που μόλις καταγράψαμε δεν βρίσκουν συνήθως το δρόμο τους σε λεξικά της κυπριακής. Για την αντιμετώπιση αυτή όμως ευθύνεται η συντηρητική εκείνη αντίληψη που αναγνωρίζει την κυπριακή ιθαγένεια μόνο σε παλαιότερες λέξεις και φράσεις της "φιλολογικής" γλώσσας, οπωσδήποτε όχι αργκοτικές· μια τέτοια αντίληψη αναγνωρίζει στη διάλεκτο το δικαίωμα να έχει ιστορία αλλ' όχι παρόν.

Είναι επίσης αλήθεια ότι αντίστοιχες εκφράσεις συναντώνται στην αργκό και στο ιδίωμα των νέων στην Ελλάδα καθώς και σε νεανικά ιδιώματα άλλων γλωσσών. Τα νεανικά εκφραστικά στερεότυπα δείχνουν μια καθολικότητα,²⁴ η οποία όμως δεν μειώνει τη σημασία που έχει για μας το γεγονός ότι βασίζονται σε παραγωγικούς μηχανισμούς που δημιουργικά αξιοποιούν "ντόπια" στοιχεία, της κυπριακής. Το γεγονός ότι στην Κύπρο δεν εκδίδονται νεανικά περιοδικά, που οπωσδήποτε θα

---

²⁴ Βλ. σχετικά Γ. Κ. Ανδρουτσόπουλου, "Η γλώσσα των νέων σε συγκριτική προοπτική: Ελληνικά, Γαλλικά, Γερμανικά, Ιταλικά", στο *Μελέτες για την ελληνική γλώσσα: Πρακτικά της 17ης ετήσιας συνάντησης του Τομέα Γλωσσολογίας της Φιλοσοφικής Σχολής του Α.Π.Θ.* (22-24 Απριλίου, 1996), Θεσσαλονίκη, 1997, 562-76.

συνεισέφεραν στην τυποποίηση και στην εξάπλωση αυτών των εκφραστικών τρόπων, καθώς και ίσως το γεγονός ότι η κυπριακή κοινωνία δείχνει λιγότερο ανεκτική απέναντι στη χρήση νεανικών νεολογισμών, δεν μειώνουν — αντίθετα, ενισχύουν — τη σημασία που έχει η ύπαρξη και η διάδοση της κυπριακής αργκό μεταξύ των νέων. Στο πλαίσιο του επιχειρήματός μας — επαναλαμβάνω —, η ύπαρξη και η διάδοση της κυπριακής αργκό επαληθεύει μια βασική συνθήκη για την ύπαρξη διμορφίας, τη συνθήκη που ορίζει ότι η υψηλή ποικιλία δεν (πρέπει να) χρησιμοποιείται στις καθημερινές περιστάσεις επικοινωνίας.

2.3 Ιδιαιτερότητες

Ας επιστρέψουμε λοιπόν στο επιχειρήμά μας και ας συνοψίσουμε τις μέχρι στιγμής διαπιστώσεις μας.

[916] Κοινή και κυπριακή χρησιμοποιούνται, όπως είδαμε, στο πλαίσιο ενός ευρύτατου γλωσσικού καταμερισμού, ενώ η κοινή — όπως πολύ χαρακτηριστικά δείχνει η ανάπτυξη του κυπριακού νεολαιίστικου ιδιώματος — δεν χρησιμοποιείται στις καθημερινές, άτυπες περιστάσεις επικοινωνίας. Αυτή η τελευταία αρνητική συνθήκη διαφοροποιεί, στο σχήμα του Ferguson, την περίπτωση της γλωσσικής διμορφίας από την περίπτωση μιας παράλληλης χρήσης κοινής και διαλέκτου (όπως συμβαίνει σε ορισμένες περιοχές στην Ελλάδα). Παρά λοιπόν τις θεωρητικές επιφυλάξεις του Ferguson, μπορούμε, πιστεύω, να εντάξουμε στο σχήμα του την περίπτωση της γλωσσικής κοινότητας της Κύπρου.

Μια άλλη σημαντική διαφορά από την περίπτωση κοινής-με-διάλεκτο (όπως τη γνωρίζουμε από την Ελλάδα) είναι ότι η κυπριακή μιλιέται σ' ένα αστικοποιημένο ανεξάρτητο κράτος. Αν και δεν έχουν μελετηθεί οι *γλωσσικές* επιπτώσεις της αστικοποίησης, το είδος της γλωσσικής διμορφίας που περιγράφουμε δεν θα ήταν δυνατό χωρίς την κοινωνική διαστρωμάτωση που επιφέρει η αστικοποίηση, από τη μια, και την κοινωνική δικτύωση που επιτυγχάνεται με την εκπαίδευση, στο πλαίσιο ενός ενιαίου κράτους, από την άλλη. Η κυπριακή γλωσσική κοινότητα αποτελεί χαρακτηριστικό παράδειγμα «μικρής κοινωνίας» με δυσανάλογα πυκνή δικτύωση.

Χρησιμοποιώντας το ταξινομικό σχήμα ενός άλλου γλωσσολόγου, του Joshua Fishman,²⁵ θα λέγαμε ότι η γλωσσική κοινότητα της Κύπρου χαρακτηρίζεται και από "διγλωσσία" (αν έτσι τώρα αποδώσουμε τον όρο *diglossia*) και από "αμφιγλωσσία" (*bilingualism*), με την έννοια ότι και οι δύο ποικιλίες, κοινή και

---

²⁵ Βλ. J. Fishman, "Bilingualism With and Without Diglossia; Diglossia With and Without Bilingualism", *Journal of Social Issues* 32 (1967), 29-38· πβ. του ίδιου, *The Sociology of Language: An Interdisciplinary Social Science Approach to Language in Society*, Rowley, Massachusetts: Newbury House Publishers, 1972, VI, 91-106, καθώς και R. Fasold, *The Sociolinguistics of Society: Introduction to Sociolinguistics*, τόμ. 1, Oxford: Blackwell, 1984, Κεφ. 2, 34-60.

κυπριακή, είναι γνωστές στο μεγαλύτερο τμήμα του πληθυσμού. Είναι ίσως χρήσιμο να παρατηρήσουμε εδώ ότι η "αμφιγλωσσία" δεν χαρακτήριζε τη διμορφία στην Ελλάδα του γλωσσικού ζητήματος, όπου μόνο ένα σχετικά μικρό κομμάτι του πληθυσμού γνώριζε και χρησιμοποιούσε την καθαρεύουσα, όπως φανερώνει και η ύπαρξη "γλωσσικών διαμεσολαβητών" κάθε είδους, [917] από αυτούς που αναλάμβαναν να συμπληρώσουν τις αιτήσεις στα υπουργεία μέχρι τον γραμματικό του χωριού.

Μία ακόμη διαφορά της κυπριακής περίπτωσης από τις περιπτώσεις κοινής-μεδιάλεκτο στην Ελλάδα και αλλού είναι ότι, κατά τα φαινόμενα, η προφορική χρήση έχει δημιουργήσει, ιδίως στα αστικά κέντρα, μια *κυπριακή κοινή*, δηλ. μια "μέση" ποικιλία που διαφοροποιείται από τα τοπικά ιδιώματα ενσωματώνοντας ταυτοχρόνως σημαντικές επιδράσεις της κοινής νέας ελληνικής. Είναι σημαντικό ότι μια κάποια μορφή αυτής της ποικιλίας γράφεται — έστω κι αν γράφεται για ν' ακούγεται μόνον, όπως συμβαίνει με το "κυπριώτικο σκετς" στο ραδιόφωνο ή, εσχάτως, με τα διάφορα τηλεοπτικά σίριαλ, τα οποία έχουν πια αστική θεματογραφία.²⁶ [918]

---

²⁶ Η "κυπριακή κοινή" αποτελεί ερευνητική υπόθεση, την οποία πρώτος διατύπωσε ο Β. Newton. Για μια πρώτη προσέγγιση στη φωνολογία της "κυπριακής κοινής" βλ. Β. Newton, "Stylistic levels in Cypriot Greek", *ό.π.* Την υπόθεση για την ύπαρξη "κυπριακής κοινής" δέχονται τώρα και άλλοι συνάδελφοι· πβ. Α. Παναγιώτου-Τριανταφυλλοπούλου, "Η Νεοελληνική στη σύγχρονη Κύπρο" στο *Συνέδριο για την ελληνική γλώσσα. 1976-1996: Είκοσι χρόνια από την καθιέρωση της Νεοελληνικής (Δημοτικής) ως επίσημης γλώσσας* (Πρακτικά συνεδρίου, Αθήνα, 29/11-1/12/1996), Αθήνα, 1999, σ. 283· η Παναγιώτου-Τριανταφυλλοπούλου όμως μοιάζει ν' αγνοεί τις εργασίες του Newton και μάλλον αντιλαμβάνεται την "κυπριακή κοινή" με πολύ στενό τρόπο, ως απόκλιση του κυπριακού *γ ρ α π ι ο ύ* λόγου από τον γραπτό λόγο της νεοελληνικής.

Η υπόθεση της "κυπριακής κοινής" ως σταθεροποιημένου "υφολογικού επιπέδου" (stylistic level) αντιτίθεται κυρίως στη θεωρία της καθολικής υποχώρησης ή "θανάτου" της διαλέκτου. Για υποχώρηση της κυπριακής εν γένει κάνει λόγο σε σειρά νεότερων μελετών της η Αγγελική Μαλικούτη-Drachman: "Διαλεκτικός λόγος: Μια μορφή ετερότητας που χάνεται", στο *"Ισχυρές"- "Ασθενείς" γλώσσες στην Ευρωπαϊκή Ένωση: Όψεις του γλωσσικού ηγεμονισμού* (Πρακτικά ημερίδας, Θεσσαλονίκη, 25/4/1996), Θεσσαλονίκη: Κέντρο Ελληνικής Γλώσσας, 1996, 107-119· "Φαινόμενα δανεισμού και συρρίκνωσης του διαλεκτικού λόγου", στο *"Ισχυρές"- "Ασθενείς" γλώσσες στην Ευρωπαϊκή Ένωση: Όψεις του γλωσσικού ηγεμονισμού* (Πρακτικά διεθνούς συνεδρίου, Θεσσαλονίκη, 26-28/3/1997), Θεσσαλονίκη: Κέντρο Ελληνικής Γλώσσας, 1999, τόμ. Β', 533-542· "Παρατηρήσεις σε διαλεκτικές υποχωρήσεις της Κυπριακής", στο *Μελέτες για την ελληνική γλώσσα: Πρακτικά της 20^{ης} ετήσιας συνάντησης του Τομέα Γλωσσολογίας της Φιλοσοφικής Σχολής του Α.Π.Θ. (23-25/4/1999)*, 292-302· "Συρρίκνωση διαλεκτικών συστημάτων", αδημοσίευτη εργασία. Τα φαινόμενα υποχώρησης της κυπριακής που καταγράφει η Μαλικούτη-Drachman αφορούν στην αντικατάσταση χαρακτηριστικών φθόγγων της διαλέκτου, στην αλλοίωση του συλλαβικού συστήματος καθώς και των κανόνων κλιτικού τονισμού, στη «μείξη» των κανόνων σχηματισμού των υποκοριστικών κ.ά. Οι επισήμανσεις της κάθε άλλο παρά ασύμβατες είναι με το μοντέλο διμορφίας που εισηγείται ο Ferguson· βλ. παρακάτω, σημ. 42. Παραμένει πάντως προς διερεύνηση το ερώτημα εάν αυτά τα φαινόμενα «υποχώρησης» είναι καθολικά ή, σύμφωνα με την υπόθεσή μας, συναντώνται μόνο στα , συγκεκριμένα οπωσδήποτε, όρια του ενδιάμεσου αυτού υφολογικού επιπέδου, της "κυπριακής κοινής", με την κοινή νεοελληνική.

Βέβαια, ό,τι ονομάσαμε "πεδία χρήσης", τα οποία, όπως είδαμε, μοιράζονται η κοινή και η κυπριακή, δεν ορίζονται ανεξάρτητα από τη γλώσσα της οποίας εκάστοτε γίνεται χρήση. Η κοινωνιογλωσσική θεωρία των "πεδίων" (domains) χαρακτηρίζεται από μια μάλλον στατική αντίληψη της γλωσσικής χρήσης. Αλλά ας μη θεωρητικολογήσουμε. Αρκεί ν' αντιληφθούμε πως τα πεδία αυτά μπορεί εν μέρει να τα ορίσει ο ίδιος ο ομιλητής *α ν ά λ ο γ α μ ε τ η χ ρ ή σ η* που θα κάνει της κοινής ή της κυπριακής. Ακολούθως, η αίσθηση της επισημότητας ή της τυπικότητας μιας περίπτωσης δεν είναι κάτι απολύτως δεδομένο, στο οποίο ο ομιλητής καλείται να προσαρμοσθεί, αλλά κάτι που ο ίδιος ο ομιλητής μπορεί εν μέρει να προκαλέσει με τη γλωσσική του συμπεριφορά, φορτίζοντας ή αποφορτίζοντας αναλόγως μια περίπτωση επικοινωνίας. Δεν προσαρμόζεται μόνο ο ομιλητής στην περίπτωση αλλά και η περίπτωση στον ομιλητή. Για το λόγο αυτό, σημασία εδώ έχει η "συλλογική αίσθηση" στην οποία αναφερθήκαμε στην αρχή. Έτσι, η αδιάκριτη χρήση της κοινής μπορεί να προκαλέσει την αίσθηση της εκζήτησης, ότι ο ομιλητής "καλαμαρίζει" ή "ελληνικουρίζει" — θα πούμε ότι κάποιος "καλαμαρίζει" όταν μιλάει την κοινή και "εκεί που δεν πρέπει", όχι όταν τη μιλάει "εκεί που πρέπει" — ενώ η αδιάκριτη χρήση της κυπριακής μπορεί να δώσει την αίσθηση "έλλειψης σοβαρότητας", "ανωριμότητας", του "φαιδρού" κ.λπ.

Δύο λοιπόν τα κρατούμενα: κοινή και διάλεκτος βρίσκονται στην Κύπρο σε σχέση γλωσσικής διμορφίας. Υπενθυμίζω και την αρχική μας παρατήρηση, το πρώτο κρατούμενο: ο προσδιορισμός της ετερονομίας είναι, ως ένα βαθμό, ζήτημα ιδεολογικό.

Αυτές τις δύο ιδέες μπορούμε τώρα να τις συνδυάσουμε, εξετάζοντας το μόνο ζήτημα που έχουμε παραλείψει, το ζήτημα του κύρους δηλ. που απολαμβάνει η κάθε ποικιλία, υψηλή και χαμηλή, κοινή και διάλεκτος (κριτήριο 6).

2.4 Γλωσσικό κύρος

Ήδη, απ' όσα έχουν προηγηθεί, γίνεται φανερό ότι διαφορετική [919] αίσθηση του κύρους συνδέεται με κάθε μια από τις δύο ποικιλίες. Οι σχετικές έρευνες το επιβεβαιώνουν.

Η στατιστική έρευνα της Lydia Sciriha²⁷ δείχνει, κατ' αρχάς, ότι οι ομιλητές έ χ ο υ ν την αίσθηση της διαφοράς ως προς τα πεδία χρήσης κοινής και διαλέκτου· η κοινή στην αντίληψή τους συνδέεται με "τυπικότητα και

Περιοριζόμαστε να σημειώσουμε εδώ ότι η ύπαρξη πολυτυπιών αποτελεί ισχυρή ένδειξη υφολογικής διαστρωμάτωσης και λειτουργικής διαφοροποίησης μάλλον παρά γενικής υποχώρησης.

²⁷ *A Question of Identity: Language Use in Cyprus*, Λευκωσία: Intercollege Press, 1996· πβ. της ίδιας, "The Interplay of Language and Identity in Cyprus", *The Cyprus Review* 7.2 (1995), 7-34.

απόσταση",²⁸ ενώ οι ομιλητές φαίνεται ν' αντιλαμβάνονται την κυπριακή ως σύμβολο μιας "στεγανής υπο-κουλτούρας" (cul-de-sac subculture).²⁹ Παρ' όλο που δηλώνουν "περήφανοι να χρησιμοποιούν τη διάλεκτο", την οποία αντιλαμβάνονται ως "δική τους", "φυσική", "ζωντανή" γλώσσα, σε αντίθεση με την "προσποιητή" και "τεχνητή" κοινή, θεωρούν ότι η διάλεκτος παρακμάζει. Την κοινή την εκτιμούν για τις "εργαλειακές" της αρετές:³⁰ η χρήση της είναι μέσον κοινωνικής ανόδου και καταξίωσης, αφού εξασφαλίζει επιτυχία στο εκπαιδευτικό σύστημα και προσπορίζει κοινωνικό κύρος, είναι τυποποιημένη και αποτελεί το κυριότερο μέσον για την επαφή των Κυπρίων με την Ελλάδα.³¹ [920]

Η πειραματική μελέτη του Αντρέα Παπαπαύλου³² για τη διαπίστωση στερεότυπων αντιλήψεων σχετικά με τη χρήση της κοινής και της διαλέκτου δείχνει ότι οι Κύπριοι ομιλητές θεωρούν αυτούς που μιλούν την κοινή "περισσότερο ελκυστικούς, φιλόδοξους, έξυπνους, ενδιαφέροντες, μοντέρνους, φερέγγυους,

---

²⁸ *A Question of Identity*, 80.

²⁹ *Ο.π.*, 88.

³⁰ *Ο.π.*, 102.

³¹ Η συγγραφέας ισχυρίζεται ότι οι Κύπριοι αισθάνονται ένα "σύνδρομο προδοσίας" απέναντι στους Έλληνες που εκφράζεται και σε σχέση με την κοινή νεοελληνική γλώσσα: οι Κύπριοι αισθάνονται "κατά βάθος" προδομένοι από την Ελλάδα, που θεωρούν ότι ευθύνεται, έμμεσα έστω, για το κυπριακό πρόβλημα (*ό.π.*, 101). Η συμπλεγματική στάση τους απέναντι στην κοινή νέα ελληνική αντανakλά την ανάγκη αποστασιοποίησης και αναζήτησης της δικής τους ξεχωριστής πολιτιστικής ταυτότητας. Παρόμοιες απόψεις εκφράζει και ο Υ. Ιωάννου, "Language, Politics and Identity: An analysis of the Cypriot Dilemma", *The Cyprus Review* 3.1 (1991), 15-41· πβ. Γ. Η. Ιωάννου, *Μια ιδεολογική θεώρηση του γλωσσικού μας προβλήματος*, Λευκωσία, 1988. Όμως, αυτός ο συνδυασμός πολιτικών κριτηρίων με ψυχολογικού τύπου αιτιολογήσεις μάς φαίνεται αντιφατικός και βεβιασμένος. Σε καταστάσεις γλωσσικής διμορφίας περιμένουμε μεγαλύτερη διάχυση της κοινωνικής σημασίας που αποδίδεται στη μια ή στην άλλη γλωσσική μορφή, όπως άλλωστε περιμένουμε μεγαλύτερη διάχυση και στην ίδια τη γλωσσική χρήση. Καθώς το επισημαίνει η Sciriha, η γλωσσική χρήση επηρεάζεται σημαντικά από παράγοντες όπως είναι η ηλικία και το φύλο του ομιλητή, η κοινωνική του θέση, η εκπαίδευση και ο τόπος διαμονής του — θα προσθέταμε: το θέμα της ομιλίας και το είδος των συνομιλητών του. Κατά συνέπεια, το "σύνδρομο προδοσίας" δεν αιτιολογεί την ύπαρξη διμορφίας· απεναντίας, η διμορφία δίνει διέξοδο σε ψυχολογικά συμπλέγματα αυτού του τύπου, αν υποθεθεί ότι υπάρχουν. Άλλωστε, η μελέτη της Sciriha δεν καταγράφει την πραγματική γλωσσική χρήση αλλά τη γλωσσική χρήση όπως γίνεται αντιληπτή από τους ομιλητές. Η συγγραφέας δεν κάθεται ν' ακούσει τι λένε οι Κύπριοι ομιλητές — ρωτάει να της πουν (η έρευνα διεκπεραιώθηκε με ερωτηματολόγιο). Καταγράφει, με άλλα λόγια, τι οι ίδιοι οι ομιλητές νομίζουν γι' αυτά που λένε. Στο χάσμα ανάμεσα στη γλωσσική πραγματικότητα και στον τρόπο που γίνεται αντιληπτή ενδέχεται να παρεμβάλλεται η ιδεολογία όχι μόνο των ομιλητών αλλά και της ερευνήτριας.

³² "Attitudes towards the Greek Cypriot Dialect: Sociocultural Implications", *International Journal of the Sociology of Language* 134 (1998), 15-28. Ο Παπαπαύλου χρησιμοποιεί τη μέθοδο των "εναρμονισμένων αμφιέσεων" (matched-guise technique)· θα μπορούσαμε λοιπόν να πούμε ότι η μελέτη του επιβεβαιώνει πειραματικά τα πορίσματα της Sciriha για τη διαφορά κύρους μεταξύ των δύο ποικιλιών.

ευχάριστους, μορφωμένους" αλλά "όχι περισσότερο ειλικρινείς, φιλικούς, ευγενικούς, ούτε με περισσότερο χιούμορ". Ανειλικρίνεια λοιπόν και έλλειψη χιούμορ, σύμφωνα με τις στερεότυπες αντιλήψεις, χαρακτηρίζει τους καλαμαρίζοντες.

Εξαιρετικό ενδιαφέρον παρουσιάζει η διδακτορική διατριβή της Μαριλένας Καρυολαίμου,³³ η οποία συστηματικά αποδελτιώνει και ταξινομεί τις απόψεις που με επιστολές και επιφυλλίδες εκφράζονται από το 1985 στον κυπριακό Τύπο για ζητήματα γλώσσας. Η μελέτη της Καρυολαίμου έχει προφανή πλεονεκτήματα: δεν αρκείται στην καταγραφή μιας διαφοράς στο κύρος που οι ομιλητές αποδίδουν στη μια ή την άλλη ποικιλία, αλλά καταγράφει και στοιχεία της γνωστικής στάσης των ομιλητών — τουλάχιστον μιας σημαντικής τους μερίδας· καταγράφει δηλαδή τον ίδιο τον τρόπο που οι ομιλητές [921] αιτιολογούν τη διχοτόμηση της γλωσσικής τους χρήσης.

Η Καρυολαίμου διαπιστώνει ότι στην πλειονότητά τους οι επιστολογράφοι και επιφυλλιδογράφοι στον κυπριακό Τύπο στιγματίζουν την κυπριακή διάλεκτο θεωρώντας την υπεύθυνη για την υποτιθέμενη "γλωσσική υστέρηση/αδυναμία" των Κυπρίων να εκφραστούν "σωστά", με "καλά ελληνικά", ιδιαίτερα στις πιο επίσημες/τυπικές περιστάσεις επικοινωνίας. Η κυπριακή³⁴ θεωρείται "ανασταλτικός παράγοντας στην εκμάθηση της πανελλήνιας γλώσσας".³⁵

Οι αντιλήψεις αυτές, που παρουσιάζονται με τις συνήθειες κινδυνολογικές υπερβολές, αποτελούν έκφραση μιας *ιδεολογίας προάσπισης της*

---

³³ *La communauté sociolinguistique Chypriote Grecque*, διδακτορική διατριβή, Université Paris V - René Descartes. Πορίσματα της διδακτορικής της διατριβής η συγγραφέας έχει ανακοινώσει σε πολλές μελέτες της: «Statut de fait et statut subjectif : Quelques remarques à propos de la communauté sociolinguistique chypriote», *Μελέτες για την Ελληνική γλώσσα: Πρακτικά της 12^{ης} ετήσιας συνάντησης του Τομέα Γλωσσολογίας της Φιλοσοφικής Σχολής του Α.Π.Θ.*, Θεσσαλονίκη, 1992, 255-269· «Μεταγλωσσικά σχόλια και γλωσσικές στάσεις», *Μελέτες για την Ελληνική γλώσσα: Πρακτικά της 14^{ης} ετήσιας συνάντησης του Τομέα Γλωσσολογίας της Φιλοσοφικής Σχολής του Α.Π.Θ.*, Θεσσαλονίκη, 1993, 459-473· "Linguistic Attitudes and Metalinguistic Discourse: An Investigation in the Cypriot Press", *Themes in Greek Linguistics : Papers from the First International Conference on Greek Linguistics*, επιμ. I. Philippaki-Warbuton, K. Nikolaidis, & M. Sifianou, Amsterdam : Benjamins, 1994, 253-259· «Λαϊκή γλωσσολογία στα μέσα μαζικής ενημέρωσης: Προϋποθέσεις και μηχανισμοί», στο *Δημοσιογραφία και γλώσσα - Πρακτικά συνεδρίου (15-16 Απριλίου 2000)*, επιμ. Π. Μπουκάλας & Σπ. Μοσχονάς, Αθήνα: Μορφωτικό Ίδρυμα της Ε.Σ.Η.Ε.Α., 2001, 71-83.

³⁴ Η "αγγλοελληνοκυπριακή", όπως με περισσή υπερβολή χαρακτηρίζουν τη διάλεκτο ορισμένοι: βλ. Σ. Παύλου, *Η καταπίεση της ελληνικής γλώσσας στην Κύπρο*, Αθήνα: εκδ. Πενταδάκτυλος, 1990, 33.

³⁵ Karyolaimou, *La communauté sociolinguistique Chypriote Grecque*, ό.π., 303.

κοινής, προάσπισης δηλ. της τυποποιημένης-πρότυπης ποικιλίας.³⁶ Εκκινούν από ένα στοιχειώδες συλλογιστικό σχήμα που κατ' αρχήν ξεχωρίζει ένα "εσωτερικό" — "τη γλώσσα Μας" — από ένα "εξωτερικό" — "τη γλώσσα Τους". Αυτό το "εξωτερικό" εκπροσωπείται συνήθως στις μέρες μας από την αγγλική· αυτή είναι ο αναγνωρισμένος εχθρός "της γλώσσας Μας". Σύμφωνα με αυτή τη νοοτροπία, το "εσωτερικό" — "η γλώσσα Μας" — γίνεται αντιληπτό ως κάτι ενιαίο, ομοιογενές, απaráλλαχτο, αναλλοίωτο: "Η γλώσσα Μας", παντού και πάντα ίδια, χωρίς κοινωνική, γεωγραφική, ιστορική διαφοροποίηση. (Εξού και η πρακτική του καθαρισμού, η αντίληψη δηλ. ότι η γλώσσα πρέπει να μένει καθαρή από εξωτερικές επιδράσεις.)

Από την άποψη αυτή, έχει ενδιαφέρον αν η κυπριακή τοποθετείται στο εσωτερικό ή στο εξωτερικό, αν ανήκει "στη γλώσσα Μας" ή "στη γλώσσα Τους". Στο σημείο αυτό οι παρατηρήσεις της Καρυολαίμου αποκτούν ιδιαίτερο ενδιαφέρον:

Κυπριακή ποικιλία και αγγλική γλώσσα θεωρούνται άρρηκτα συνδεδεμένες, αφού τα εκφραστικά κενά που δημιουργεί η χρησιμοποίηση της πρώτης οδηγούν αναπόφευκτα σε χρήση των λεξικών πόρων της δεύτερης. Με άλλα λόγια, η κυπριακή ποικιλία εμφανίζεται ως η κερκόπορτα από την οποία εισβάλλουν οι αγγλικές δάνειες λέξεις για να κατακλύσουν τη μητρική γλώσσα, την ελληνική.³⁷

[1922] Η κυπριακή λοιπόν, σύμφωνα με αυτές τις αντιλήψεις, βρίσκεται εκτός. Άλλο "η γλώσσα Μας" και άλλο η κυπριακή. Η κυπριακή τοποθετείται μαζί με τα αγγλικά μάλλον — ή μαζί με τα τούρκικα, σύμφωνα με ορισμένους — παρά μαζί με τα ελληνικά.

Δεν υπάρχει λόγος να χρονοτριβούμε προσπαθώντας ν' ανασκευάσουμε τέτοιες απόψεις, που είναι εντελώς αστήριχτες από γλωσσολογική άποψη. Στην εκτίμηση για τη διάδοση της αγγλικής στην Κύπρο υπάρχει μια καλλιεργημένη υπερβολή. Όλοι οι Κύπριοι, υποτίθεται, γνωρίζουν τα αγγλικά και, καθώς λέγεται, τα χρησιμοποιούν, σε βάρος της ελληνικής, κοινής και διαλέκτου, παντού: στα σχολεία, στις δημόσιες υπηρεσίες, στις καθημερινές συναναστροφές. Δεν

---

³⁶ Βλ. σχετικά Ρ. Δελβερούδη και Σπ. Μοσχονά, "Ο καθαρισμός της γλώσσας και η γλώσσα του καθαρισμού", *Σύγχρονα Θέματα* 62 (1997), 79-91.

³⁷ Απόσπασμα από αδημοσίευτη ομιλία στο Πανεπιστήμιο Κύπρου με τίτλο "Εσείς μιλάτε σωστά ελληνικά;" (15-4-1996)· για παραθέματα που επιβεβαιώνουν αυτή την εκτίμηση βλ. *La communauté*,  .π., 266-269, 273-277, 302-308, *passim*. Στα Πορίσματα του «Συμποσίου για την Ελληνική Γλώσσα σήμερα στην Κύπρο» (24-25/10/1992), επισημαίνεται χαρακτηριστικά: «Στην Κύπρο ενεδρεύει ο κυπροκεντρισμός, που προωθεί τον εξαγγελισμό της κυπριακής κοινωνίας σε πολλά επίπεδα. Πρέπει να αντιμετωπισθούν οι έντονες τάσεις κυπροποίησης της κοινωνίας και της Ιστορίας, και να διακοπεί κάθε προσπάθεια αποξένωσης του κυπριακού ελληνισμού από τον υπόλοιπο ελληνισμό» (*Ελλάδος φθόγγου χέουσα*, επιμ. Μ. Χριστοδούλου, Λευκωσία: Κέντρο Μελετών Ιεράς Μονής Κύκκου, 1993, 199).

προσβάλλει, ελπίζω, τη γλωσσομάθεια των Κυπρίων, η επισήμανση ότι η εικόνα αυτή απέχει πολύ από την πραγματικότητα. Είναι γεγονός ότι η αγγλική χρησιμοποιείται σχεδόν αναγκαστικά σε ορισμένα πεδία χρήσης, όπως της νομοθεσίας και της (ανώτατης) εκπαίδευσης,³⁸ αλλά ακόμα και στα πεδία αυτά η χρήση της δεν είναι – δεν είναι πια – αποκλειστική. Και οι επιδράσεις που έχει δεχτεί η κυπριακή [923] διάλεκτος από την αγγλική γλώσσα δεν είναι πολύ μεγαλύτερες από τις επιδράσεις που η διεθνής αυτή γλώσσα επικοινωνίας ασκεί σήμερα σε όλες τις γλώσσες και - διαλέκτους.

Το θεωρητικό σχήμα που έχουμε υιοθετήσει μάς επιτρέπει να εξηγήσουμε αυτή την υπερβολή σχετικά με τις επιδράσεις της αγγλικής. Η ταύτιση κυπριακής και αγγλικής, η συντριπτική επίδραση που υποτίθεται πως η δεύτερη ασκεί στην πρώτη, είναι απλώς μια κίνηση στο πλαίσιο ενός διαδεδομένου συλλογιστικού σχήματος, σκοπός της οποίας είναι ακριβώς η μείωση του κύρους της διαλέκτου, αφού η διάλεκτος μπορεί πλέον, ως "κυπροαγγλική" ή ως "αγγλοκυπριακή", πολύ πιο εύκολα να τοποθετείται *εκτός* — έξω από το πλαίσιο της ελληνικής γλώσσας, της *κοινης* γλώσσας.

3. Η υπερβολή της αυτονομίας

Το ερώτημα που μένει να μας απασχολήσει για την ολοκλήρωση του επιχειρήματός μας είναι: πώς η σχέση της γλωσσικής διμορφίας, η οποία, όπως είδαμε, είναι μια σχέση κατ' αρχάς συμπληρωματική — κοινή και διάλεκτος "συμπληρώνουν" η μία την άλλη στο πλαίσιο ενός διαδεδομένου γλωσσικού καταμερισμού —, πώς αυτή η συμπληρωματική σχέση καταλήγει σε επίπεδο κύρους, στο επίπεδο των αντιλήψεων ή της ιδεολογίας, να εκφράζεται ως σχέση αντίθεσης, να εκφράζεται ανταγωνιστικά.

Η συλλογική αίσθηση, και οι αντιλήψεις γύρω από αυτήν, ότι η μία ποικιλία είναι εντός — η κοινή νέα ελληνική είναι εντός —, η άλλη είναι εκτός — η κυπριακή

---

³⁸ Κατά το 1995-96 περίπου 48% των Κυπρίων σπούδαζαν σε αγγλόφωνα πανεπιστήμια, 28% στην Αγγλία και 19,7% στις Η.Π.Α. Επιπλέον, το 57% περίπου όσων φοιτούσαν σε διάφορα ανώτερα ιδρύματα στην Κύπρο είχαν ως γλώσσα διδασκαλίας την αγγλική. Τα ποσοστά αυτά ίσως έχουν μειωθεί κάπως με την ίδρυση του ελληνόφωνου Πανεπιστημίου Κύπρου (1992). Όσον αφορά στη γλώσσα της νομοθεσίας, το άρθρο 189 του Κυπριακού Συντάγματος (1960) όριζε περίοδο 5 ετών για τη μετάφραση των νόμων στα ελληνικά· η προθεσμία αυτή όμως παρατάθηκε επ' αόριστον με το Νόμο 51/1965. Αντλώ τα στοιχεία αυτά από την αδημοσίευτη εργασία της Μ.Καρυολαίμου "From linguistic liberalism to legal regulation: The Greek language in Cyprus". βλ. Επίσης *La communauté*, 142- 154. Αξίζει να σημειωθεί ότι ακόμα και περιγραφές που διεκτραγωδούν τη χρήση της αγγλικής, επικαλούνται το γεγονός ότι πολλοί Κύπριοι δεν ξέρουν αγγλικά· βλ. Σ. Παύλου, *ό.π.*, 23 κ.ε., 43 κ.ε. Για επιδράσεις της Αγγλικής στην Κυπριακή διάλεκτο βλ. Α. Ν. Παπαρανίου, *Language Contact and Lexical Borrowing in the Greek Cypriot Dialect: Sociolinguistic and Cultural Implications*. Athens: Grivas, 1994.

είναι εκτός — δεν είναι παρά η *ιδεολογία της αυτονομίας* στην οποία αναφερθήκαμε στην αρχή της εργασίας μας. Το αυτονόητο της αυτονομίας της κοινής δημιουργεί, σε συνθήκες γλωσσικής διμορφίας του τύπου κοινής-διαλέκτου, το κάθε άλλο παρά αυτονόητο της αυτονομίας της διαλέκτου· η αυτονομία της κοινής νέας ελληνικής δίνει την εντύπωση αυτονομίας της κυπριακής διαλέκτου από την οποία διακρίνεται στη χρήση. Έτσι, κάθε προσπάθεια "υπεράσπισης" της κυπριακής, στο πλαίσιο μιας ούτως ή άλλως υπαρκτής γλωσσικής διμορφίας, εκλαμβάνεται ως απόπειρα αυτονόμησης της κυπριακής. Γράφει σχετικά ο Κύπριος γλωσσολόγος Μενέλαος Χριστοδούλου:

Η κυπριακή διάλεκτος προβάλλεται σήμερα κοινωνικώς εν Κύπρω ως ανωτέρα και αυτής της κοινής γλώσσας. (28-8-90)

[1924] Σήμερα, η Κυπριακή διάλεκτος, ήτις έμενε πριν εις τα λαϊκά στρώματα, ανήλθεν εις την νέαν κυπριακήν κοινωνίαν. Σήμερα, η Κυπριακή διάλεκτος, όπως χρησιμοποιούσιν αυτήν οι Κύπριοι, αρχίζει να λειτουργεί ως γλώσσα. (23-1-92)³⁹

Και δεν είναι τυχαίο ότι ο Γεώργιος Μπαμπινιώτης ξεκινά την ομιλία του για την "Ελληνική γλώσσα στην Κύπρο σήμερα" (1993) αντικρούοντας εκείνους που θέτουν "ζήτημα χρήσης της κυπριακής διαλέκτου ως επίσημης γραπτής και προφορικής γλώσσας"⁴⁰ — πολεμώντας δηλ. ανεμόμυλους. Εξ όσων γνωρίζω, ουδείς — ούτε καν ο Νεοκυπριακός Σύνδεσμος — δεν έχει θέσει επισήμως τέτοιο ζήτημα.⁴¹

---

³⁹ Αντλώ τα παραθέματα από την Καρυολαίμου, *La communauté sociolinguistique Chypriote Grecque*, ό.π., σσ. 306-307, αλλά τα αποκαθιστώ στην αρχική τους μορφή· για μια νεότερη έκφραση αυτής της αντίληψης βλ. Μ. Χριστοδούλου "Η επίσημος γλώσσα των Κυπρίων", *Ο Φιλελεύθερος* 7-4-97. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει επίσης η ομιλία του Μ. Χριστοδούλου "Κοινή γλώσσα και διάλεκτος", στο *Η δικήνιοια, η ελληνική γλώσσα και η κυπριακή διάλεκτος* (Διαλέξεις Λαϊκού Πανεπιστημίου, 5), Λευκωσία: Δήμος Λευκωσίας, 1997, 247-275, όπου έμμεσα ομολογείται η αποτυχία των προσπαθειών του Κύπριου γλωσσολόγου για στήριξη της κοινής γλώσσας σε βάρος της διαλέκτου.

⁴⁰ *Ελλάδος φθόγγου χέουσα*, ό.π., 4.

⁴¹ Υπάρχουν μόνο *υποψίες* αναφοράς στην κυπριακή ως ανεξάρτητη γλώσσα. Βλ. λ.χ. Α. Πόλλης, «Μακροπρόθεσμες προοπτικές επιβίωσης της Κυπριακής Δημοκρατίας», *Διαστάσεις των Ελληνοτουρκικών σχέσεων – Αιγαίο-Κύπρος: Επιστημονικό Συμπόσιο του Ιρδύματος Μεσογειακών Μελετών*, Αθήνα: Ίδρυμα Μεσογειακών Μελετών, 1986, 105: «Η κυπριακή γλώσσα, η ιστορική παράδοση και κουλτούρα μπορεί να θεωρηθούν ως στοιχεία της κυπριακής κοινωνικής πραγματικότητας, στα οποία μπορεί να βασιστεί μια *κυπριακή συνείδηση* και στη συνέχεια μια *κυπριακή εθνότητα*». Πβ. επίσης Α. Παναγιώτου, «Το χαμόγελο της σιετές», εφ. *Χαραυγή* (10-2-1994 και 17-2-1994). Πρέπει να σημειώσουμε πάντως ότι με την καχυποψία που έχει δημιουργήσει η στάση ενίσχυσης της κοινής απέναντι στην κυπριακή διάλεκτο, κάθε συμπαθητική αναφορά στη διάλεκτο αξιολογείται ως προσπάθεια αυτονόμησης της. Σχετικά με τη διάδοση του "κυπριωτισμού" (προϋπόθεση για την ύπαρξη του οποίου είναι να παραμένει σε λανθάνουσα κατάσταση) στο επίπεδο της νοοτροπίας μάλλον παρά της ιδεολογίας, βλ. C. V. Mavratsas, "National identity and

Αυτό που ισχυρίζομαι λοιπόν είναι ότι η προάσπιση της κοινής απέναντι στην κυπριακή διάλεκτο, η αντίληψη ότι η κοινή πρέπει να έχει γενικευμένη χρήση πέρα και έξω από το πλαίσιο της διμορφίας στο οποίο εντάσσεται μαζί με την κυπριακή, η ενοποιητική αντίληψη της κοινής, αυτή είναι που γεννάει την αντίληψη ότι η κυπριακή είναι ή "θέλει να είναι" μια ξεχωριστή γλώσσα, την αντίληψη [925] δηλ. της αυτονόμησης της κυπριακής από την κοινή. Επαναλαμβάνω: η ενοποιητική αντίληψη της κοινής είναι αυτή που χρησιμοποιεί ως πρόσχημα την αξίωση αυτονόμησης της κυπριακής, αφού, εκ των πραγμάτων σε περιστάσεις γλωσσικής διμορφίας, η διάλεκτος δεν μπορεί να λειτουργήσει αυτόνομα.

4. Η δημοτική ως καθαρεύουσα

Τα ίδια κριτήρια με τα οποία αναγνωρίζουμε την καθαρεύουσα ως υψηλή και τη δημοτική ως χαμηλή ποικιλία του ελληνικού γλωσσικού ζητήματος μάς επέτρεψαν στην Κύπρο να αναγνωρίσουμε τη δημοτική – ή, μάλλον, τη νόμιμη κληρονόμο της, την "κοινή νεοελληνική" – ως υψηλή ποικιλία, ένα είδος καθαρεύουσας, μια γλώσσα που, ακόμη κι αν δεν θεωρηθεί "τεχνητή", δεν είναι πάντως "φυσική" γλώσσα κανενός Κυπρίου.

Η δυνατότητα της δημοτικής να παίζει το ρόλο μιας υψηλής ποικιλίας δεν είναι παρά η δυνατότητα που επίμονα και για πολλά χρόνια διεκδίκησε ο δημοτικισμός: είναι η δυνατότητα που διεκδικεί κάθε κοινή, τυποποιημένη γλώσσα, στο μέτρο που η κοινή γλώσσα είναι και γλώσσα και πρότυπο: είναι μια διάλεκτος μεταξύ ίσων – ίσως λίγο πιο ίση από τις άλλες: είναι όμως και ο κανόνας που κρίνει τις άλλες διαλέκτους και με τον οποίο χωρίζουμε αυτό που είναι "σωστό" από αυτό που είναι "λάθος" και, ταυτοχρόνως, αυτό που είναι όλων από αυτό που είναι λίγων. Στην Κύπρο η κοινή γλώσσα, η "γλώσσα όλων", αναγκάζεται να συνυπάρχει με μία από τις διαλέκτους, μια "γλώσσα λίγων", την οποία χρειάστηκε να αποκλείσει για να οριστεί ακριβώς ως πρότυπο "πέρα και πάνω από διαλέκτους".

Βέβαια, αυτή τη γλώσσα-πρότυπο, αυτή την επίσημη, καθαρευουσιάνικη δημοτική ή, μάλλον, αυτή τη δημόδη καθαρεύουσα θα τη μάθουν και θα τη χρησιμοποιούν, με ελάχιστες αποκλίσεις, όλοι οι Κύπριοι, και κατά τούτο, όπως είδαμε, η υψηλή ποικιλία στην Κύπρο διαφέρει από την καθαρεύουσα του γλωσσικού ζητήματος. Δεν υπήρχε "αμφιγλωσσία" στην Ελλάδα του γλωσσικού ζητήματος. Στην Κύπρο, ανάμεσα σ' αυτόν που δεν ξέρει και σ' αυτόν που ξέρει την "υψηλή" γλώσσα δεν θα μεσολαβήσει ο αιτησιογράφος ή ο γραμματικός του χωριού· θα μεσολαβήσει ο εκπαιδευτικός του δημόσιου σχολείου.

* * *

[926] Μπορούμε όμως να μιλάμε για "γλωσσικό ζήτημα" στην Κύπρο;

Μια κατάσταση "διγλωσσίας", όπως την ορίσαμε, μπορεί να θεωρείται εντελώς φυσιολογική και να μη γεννά "γλωσσικό ζήτημα". Γλωσσικό ζήτημα έχουμε όταν οι συνθήκες της "διγλωσσίας" ("διμορφίας") γίνονται αντιληπτές από μια ικανή μερίδα του πληθυσμού ως συνθήκες προς διαπραγμάτευση και αντιπαράθεση. Γλωσσικό ζήτημα έχουμε λοιπόν όταν δύο ακόμη συνθήκες ισχύουν:

1. Οι "πνευματικές" ελίτ της "διγλωσσης" κοινότητας αντιλαμβάνονται τη σχέση ανάμεσα στις δύο γλωσσικές ποικιλίες ως σχέση όχι συμπληρωματική αλλά αντιθετική· προπαγανδίζουν την αντίληψη ότι η μία από τις δύο "γλώσσες" είναι "καλύτερη", "σωστότερη", "ωραιότερη" από την άλλη. Εκφράζουν την αντίθεση αυτή με εξωγλωσσικούς όρους, με όρους δηλαδή αισθητικούς, ηθικούς, κοινωνικοπολιτικούς, ιδεολογικούς. Ένα γλωσσικό ζήτημα υπάρχει όταν ακριβώς παύει να είναι στενά γλωσσικό, όταν ιδεολογικοποιείται, όταν γίνεται πεδίο παρέμβασης της μιας ή της άλλης κρατικής πολιτικής, ανάλογα με τις προσβάσεις της μιας ή της άλλης ελίτ στο κράτος και στην εκπαίδευση.

2. Ένα γλωσσικό ζήτημα δεν νοείται επίσης χωρίς αγώνες για κυριαρχία. Στη διάρκεια ενός γλωσσικού ζητήματος, η μία από τις δύο "γλώσσες" θα τείνει να κυριαρχήσει επί της άλλης, διεκδικώντας, με όλο τον γλωσσικό και ιδεολογικό της εξοπλισμό, τα πεδία χρήσης στα οποία η άλλη ειδικεύεται. Αυτή η τάση κυριαρχίας μπορεί να ενισχύεται με επίσημη κρατική παρέμβαση (ή και με επίσημη έλλειψη παρέμβασης).

Στη σύντομη αυτή εργασία δεν είχαμε τη δυνατότητα να εξετάσουμε εάν οι δύο αυτές πρόσθετες συνθήκες πληρούνται στην Κύπρο σήμερα. Διαπιστώσαμε όμως ότι η κοινή γλώσσα δεν είναι απλώς το "κυριακάτικο ρούχο" των Κυπρίων. Δεν συμπληρώνει απλώς τη λειτουργία της διαλέκτου, αλλά εισάγει στη γλωσσική κοινότητα της Κύπρου μίαν αντίθεση προς τη διάλεκτο, αντίθεση που υπονομεύει την αρχική συμπληρωματική τους σχέση και εκφράζεται ενίοτε με όρους έντονα ιδεολογικούς.

Στην Κύπρο σήμερα κυρίαρχο παραμένει το ιδεολογικό ρεύμα που προβάλλει και θέλει να επιβάλει τον ενοποιητικό ρόλο της κοινής νέας [927] ελληνικής. Η κοινή, στην Κύπρο, δεσμεύει τη δημόσια, επίσημη, συλλογική έκφραση. Από την καταξιωμένη αυτή θέση, η ανάπτυξη μιας ιδεολογίας προάσπισης και επέκτασης των πεδίων χρήσης της κοινής μπορεί να οδηγήσει, σταδιακά, και στην οριστική επικράτησή της.⁴² Ενδέχεται δηλαδή το «γλωσσικό ζήτημα» της Κύπρου να λυθεί

---

⁴² Μοναδική περίπτωση για την οποία ο Ferguson προβλέπει καθιέρωση της υψηλής ποικιλίας σε μια διμορφική κοινότητα είναι όταν η υψηλή αυτή ποικιλία είναι η κοινή γλώσσα και μιας άλλης γλωσσικής κοινότητας, η οποία παρουσιάζεται να "περιλαμβάνει" την πρώτη. (Ferguson, "Diglossia", ό.π., 248.)

προτού υπάρξει.

* * *

Η ιδιόμορφη περίπτωση της Κύπρου επιβάλλει πάντως ορισμένες αλλαγές στις ιδεολογικές μας συνήθειες. Αναγνωρίζουμε όλοι την "κοινή νεοελληνική" ως προϊόν τερματισμού του γλωσσικού ζητήματος στον ευρύτερο "ελλαδικό χώρο", ως νόμιμη δηλαδή, αν και μετριοπαθή, κληρονόμο της πάλαι ποτέ χαμηλής ποικιλίας, της δημοτικής. Αυτό το κληροδοτημένο "χαμηλό προφίλ" της κοινής γλώσσας μάς εμποδίζει να την αναγνωρίσουμε ως υψηλή ποικιλία στη "δίγλωσση" Κύπρο, να την αναγνωρίσουμε δηλαδή ως ποικιλία επιβεβλημένη και εν μέρει τεχνητή – ως μία άλλη "καθαρεύουσα".

Ένα από τα σημαντικότερα επιχειρήματα των δημοτικιστών εναντίον της καθαρεύουσας επικαλείται το αναμφισβήτητο γεγονός ότι η καθαρεύουσα, σε όλες τις μορφές της, ήταν πάντοτε μια γλώσσα τεχνητή, που μπορεί να την έγραψαν πολλοί, αλλά ποτέ κανένας δε τη μίλησε· αντίθετα, η δημοτική ήταν και παρέμεινε γλώσσα απολύτως "φυσική" – η "γλώσσα του λαού", γλώσσα "όλων".

Το ισχυρότατο αυτό επιχειρήμα εναντίον της καθαρεύουσας αποδεικνύεται μάλλον αδύναμο επιχειρήμα υπέρ της δημοτικής. Αν η καθαρεύουσα δεν ήταν πραγματική γλώσσα, η δημοτική πάντως ήταν *και γλώσσα και πρότυπο* – το πρότυπο που κυριάρχησε στη διαδικασία τυποποίησης της γλώσσας που σήμερα ονομάζουμε "νεοελληνική" ή "κοινή νεοελληνική". Το πρότυπο αυτό δεν μπορούσε παρά να είναι – όφειλε να είναι – "τεχνητό" (ή "τεχνικό", σύμφωνα με την προσεκτικότερη διατύπωση του Μανόλη Τριανταφυλλίδη) [928] προκειμένου να ανταποκριθεί στις ανάγκες του δημόσιου κυρίως βίου και του γραπτού κυρίως λόγου.

Όρους όπως "λαϊκή γλώσσα", "ζωντανή γλώσσα", "φυσική γλώσσα" – όλοι χαρακτηρισμοί που αποδόθηκαν στη δημοτική – πρέπει λοιπόν να μάθουμε να τους σκεφτόμαστε με τρόπο λιγότερο απόλυτο. Είναι όροι διαβαθμίσιμοι και σχετικοί· δεν ορίζονται χωρίς τα αντίθετά τους. Όπως ακριβώς οι όροι "καθαρεύουσα" και "δημοτική": αν ο ένας αποτελεί αναχρονισμό, αναχρονισμό αποτελεί και ο άλλος.

Σήμερα, θα μπορούσαμε ακόμη, σχεδόν ταυτολογικά, να ορίσουμε τον δημοτικισμό ως κίνημα στήριξης της δημοτικής. Σ' αυτή την περίπτωση ας περιμένουμε απλώς να επεκταθεί η χρήση της κοινής γλώσσας εκεί όπου τώρα χρησιμοποιείται η διάλεκτος. Θα ήταν αυτή μια δεύτερη νίκη της δημοτικής· η οριστική της νίκη. Θα μπορούσαμε όμως να θεωρήσουμε τον δημοτικισμό ως κίνηση υπεράσπισης της χαμηλής, "φυσικής" ποικιλίας, της "λαϊκής" γλώσσας. Σ' αυτή την περίπτωση θα πρέπει να φανταστούμε έναν δημοτικισμό που θα αναλάμβανε να προασπίσει τη διάλεκτο από την επεκτατική εξάπλωση της ίδιας της δημοτικής.

—